

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τόμος ΙΕ, τεύχος 59 Φθινόπωρο 2010

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιοσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

Σπύρος Ράσης*

Περίληψη

Στην εργασία αυτή καταβάλλεται μια προσπάθεια να δείξουμε την ιστορική εξέλιξη του Ακαδημαϊκού Επαγγέλματος, ξεκινώντας από τον 12ο αιώνα, όταν εμφανίστηκαν τα πρώτα Πανεπιστήμια, και φτάνοντας στον 20ό αιώνα, παρουσιάζοντας όλους τους μετασχηματισμούς που αυτός ο θεσμός δέχθηκε και δέχεται ακόμη.

Εισαγωγή

Ο εικοστός αιώνας, ιδιαίτερα το δεύτερο μισό του, χαρακτηρίζεται από την εντυπωσιακή ερευνητική παραγωγή στις Κοινωνικές Επιστήμες, μεγάλο μερτικό στην οποία είχαν οι έρευνες και οι μελέτες γύρω από την Εκπαίδευση, και δη την Τριτοβάθμια. Ενώ όμως στις αναπτυγμένες δυτικές κοινωνίες καταναλώθηκαν μεγάλα χρηματικά ποσά και τεράστιος ανθρώπινος μόχθος για τη διερεύνηση ποικίλων εκπαιδευτικών ζητημάτων, στο ακαδημαϊκό επάγγελμα επιφυλάχθηκε ελάχιστη προσοχή και αφιε-

---

* Καθηγητής Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Α.Π.Θ.

ρώθηκε πολύ μικρό μερίδιο μελέτης¹. Οι κοινωνικοί επιστήμονες, πανεπιστημιακοί ως επί το πλείστον, σπάνια χρησιμοποίησαν τα ερευνητικά τους εργαλεία για τη διερεύνηση του επαγγελματικού ρόλου των συναδέλφων τους και, κατ' επέκταση, του δικού τους.

Αν θελήσουμε να ερμηνεύσουμε την ερευνητική υστέρηση στο συγκεκριμένο πεδίο, θα επισημάνουμε ως βασικότερο λόγο την εκ των έσω γνώση της λειτουργίας και του ρόλου των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων καθώς και της πανεπιστημιακής, εν γένει, ζωής, που δεν άφηνε πολλά περιθώρια για την ανάπτυξη της επιστημονικής περιέργειας, την οποία προκαλεί το άγνωστο. Δεν μπορούμε, ωστόσο, να μην αναγνωρίσουμε και μια ιδιοτελή στάση των κοινωνικών επιστημόνων εκπορευόμενη από το φόβο ότι με τις μελέτες τους θα υπέβαλαν τα πανεπιστημιακά ήθη σε κριτική και θα εξέθεταν την ακαδημαϊκή ζωή σε δημόσιο έλεγχο, γεγονός που επέτεινε την απροθυμία τους να ασχοληθούν με τον ευαίσθητο τομέα του ακαδημαϊκού επαγγέλματος. Τη στάση αυτή προσδιόριζαν πρωτίστως η παραδοσιακή ελιτιστική αντίληψη ότι το ακαδημαϊκό έργο αποτελεί μία «de facto» δραστηριότητα μη επιδεχόμενη κριτική και δευτερευόντως η κακώς εννοούμενη συναδελφική αλληλεγγύη, στο όνομα της οποίας θυσιάζταν ο έλεγχος της επαγγελματικής δράσης των Πανεπιστημιακών. Κυρίως όμως την υπαγόρευαν η συναίσθηση του αντίκτυπου που θα είχαν τέτοιου είδους έρευνες στους υψηλόβαθμους συναδέλφους τους και η αντικειμενική γνώση των συνεπειών του στη δική τους επαγγελματική εξέλιξη.

Η στάση αυτή αρχίζει να αλλάζει από τη δεκαετία του '70 και συνδέεται με τη μεταμόρφωση που υφίσταται το Πανεπιστήμιο από παραδοσιακό ελιτιστικό Ανώτατο Ίδρυμα σε μαζικό εκπαιδευτικό οργανισμό, απότοκο της μεγάλης εκπαιδευτικής έκρηξης που πραγματοποιήθηκε τη δεκαετία του '60 και της αναστάτωσης που προκάλεσε, κατά την ίδια δεκαετία, στην ακαδημαϊκή και κοινωνική ζωή της Ευρώπης και της Αμερικής το ισχυρό φοιτητικό κίνημα, φορέας μαχητικών διεκδικήσεων για ριζικές αλλαγές στην εκπαίδευση και ριζοσπαστικές τομές στην κοινωνία². Υπό την πίεση της ιδεολογικής, διανοητικής και κοινωνικής δυναμικής, οι πανεπιστημιακές διοικήσεις και η ακαδημαϊκή κοινότητα στρέφουν το ενδιαφέρον τους στα προβλήματα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, ενώ ένας μεγάλος αριθμός ερευνητών διαφορετικών ειδικοτήτων κατευθύνει τις έρευνες και τις μελέτες του στην εξέταση των διαφόρων πτυχών και εκφάνσεων της. Σ' αυτό το κλίμα έντονου προβληματισμού για τη λειτουργία και τον κοινωνικό ρόλο των Πανεπιστημίων, αίρεται το ακαδημαϊκό απόρρητο και αναστέλλονται όλες οι επιφυλάξεις που το συνόδευσαν, γε-

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

γονός που είχε ως αποτέλεσμα να εμφανισθεί ένα έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον για το ρόλο του ακαδημαϊκού δασκάλου, εκφρασμένο σε μια σειρά επιστημονικών μελετών για την ιδιοσυστασία και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ακαδημαϊκού επαγγέλματος στη σύγχρονη εποχή³.

Δεν μπορούμε να κατανοήσουμε τα χαρακτηριστικά του ακαδημαϊκού επαγγέλματος, αν δεν παρακολουθήσουμε την ιστορική του εξέλιξη και δεν εξετάσουμε τις διάφορες μεταμορφώσεις που υπέστη κατά τη διάρκειά της, σε συσχετισμό πάντοτε με τις εκάστοτε επικρατούσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες.

1. Πανεπιστήμια και πανεπιστημιακοί στον Ύστερο Μεσαίωνα και την Πρώιμη Αναγέννηση

Τα πρώτα στοιχεία επαγγελματικής ταυτότητας και τα πρώτα σπέρματα ακαδημαϊκής συνείδησης εντοπίζονται στις ομάδες των λογίων, που γύρω στα τέλη του 12ου αιώνα δημιουργούν, οργανωμένες σε συντεχνίες, τα πρώτα Πανεπιστήμια –υπό την επωνυμία *Studia Generalia**– ως μετεξέλιξη των Σχολείων των Πόλεων.

Τα τελευταία αδυνατούσαν να παρακολουθήσουν τις πνευματικές και κοινωνικές δραστηριότητες μιας εξαιρετικά ενδιαφέρουσας εποχής, κατά την οποία τα σκοτάδια του Μεσαίωνα άρχιζαν να δείχνουν τα πρώτα σημάδια υποχώρησης, σε αντιστοιχία με την ισχυροποίηση των μεσαιωνικών πόλεων και την ενδυνάμωση των πρώτων αστικών στοιχείων τους⁴. Η ίδρυση, λοιπόν, των πρώτων Μεσαιωνικών Πανεπιστημίων, τα οποία συχνά δεν ήταν παρά ιδιωτικές επιχειρήσεις των σωματείων των λογίων, υπάκουε στην ανάγκη καλλιέργειας, συστηματοποίησης, προαγωγής και ευρύτερης διάδοσης των κοσμικών γνώσεων που χρειαζόταν η πρώιμη αστική τάξη για την ικανοποίηση των αναγκών της και την περαιτέρω

---

* Τα πρώτα αυτά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα Ανωτάτων Σπουδών αποτελούνταν από τέσσερις αυτόνομες Σχολές επιφορτισμένες με τη μελέτη εκείνων των γνωστικών περιοχών οι οποίες απολάμβαναν μεγάλη εκτίμηση κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα: Των Νομικών, της Ιατρικής, της Θεολογίας και των Ελευθέρων Τεχνών, που αποτελούσαν το υποχρεωτικό προστάδιο των τριών προηγούμενων, καθώς παρείχαν σ' όλους τους σπουδαστές τη γενική παιδεία, απαραίτητο προαπαιτούμενο τόσο για τη σύμμετρη καλλιέργεια ψυχής και πνεύματός τους, όσο και για την επαγγελματική προετοιμασία τους.

ανάπτυξή της. Η άδεια λειτουργίας τους, ωστόσο, ήταν απόλυτα εξαρτημένη από την ευλογία της Εκκλησίας και την εύνοια του ηγεμόνα, γεγονός που προκάλεσε αρχικά συγκρούσεις ανάμεσα στους φοιτητές και την κοσμική εξουσία ή στους καθηγητές και τη θρησκευτική, οι οποίες όμως ξεπεράστηκαν γρήγορα χωρίς να τραυματίσουν το γόητρο των ηγεμόνων ή της Εκκλησίας. Τουναντίον, η τελευταία, καθώς αυξάνει τη δύναμή της κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα, ασκεί όλο και μεγαλύτερο έλεγχο στην κοινωνική και πνευματική ζωή της εποχής, από τον οποίο δεν ξεφεύγουν και τα Πανεπιστήμια, όχι μόνον τα ήδη υπάρχοντα αλλά και τα νέα που ιδρύονται με την πρωτοβουλία βασιλιάδων ή επισκόπων. Από τα μέσα, λοιπόν, του 13ου αιώνα, και για έναν ολόκληρο αιώνα, η Καθολική Εκκλησία εμπλέκεται ενεργά στην οργάνωση και τη λειτουργία των Μεσαιωνικών Ανώτατων Ιδρυμάτων και ασκεί συστηματικό έλεγχο στην πανεπιστημιακή ζωή, επιβάλλοντας ως πανεπιστημιακούς δασκάλους κληρικούς, ταγμένους στην προάσπιση και την προαγωγή των συμφερόντων της⁵.

Με τη στελέχωση των Μεσαιωνικών Πανεπιστημίων από κληρικούς, οι οποίοι λειτουργούν ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα σ' αυτά και την εκκλησιαστική εξουσία και αποτελούν, εξ ορισμού, φορείς της εκκλησιαστικής ιδεολογίας και εκφραστές του πνεύματος του σχολαστικισμού, φιλοσοφικού και ιδεολογικού όπλου της Καθολικής Εκκλησίας, τα Μεσαιωνικά Ανώτατα Ιδρύματα μεταβάλλονται, από οάσεις ελευθερίας για την καλλιέργεια των κοσμικών γνώσεων, σε μηχανισμούς προώθησης του θεολογικού πνεύματος και αναπαραγωγής της θεοκρατικής κοινωνίας. Προφανές στόχος αυτής της χειραγώγησης ήταν η διαιώνιση της εκκλησιαστικής και φεουδαρχικής εξουσίας, η οποία, ωστόσο, είχε μπει ήδη στην τροχιά μιας προϊούσας και μη αναστρέψιμης παρακμής. Έτσι, παρά τον ουσιαστικό ρόλο που διαδραματίζουν στη διανοητική ζωή των Πανεπιστημίων οι ακαδημαϊκοί-κληρικοί, επιβάλλοντας και προάγοντας τη (σύμφωνα με τις επιλογές της Καθολικής Εκκλησίας) σχολαστικιστική γνώση και ασκώντας αυστηρό θεολογικό έλεγχο μέσα από τα Προγράμματα των Σπουδών, από τα μέσα του 14ου αιώνα και μέχρι τα μέσα του 16ου συντελείται στην πνευματική ζωή της Ευρώπης μια μεγάλη πνευματική άνθηση. Η άνθηση αυτή θα βάλει τις βάσεις για τη διαμόρφωση ενός πολιτισμού λιγότερο θεοκεντρικού και μιας κοινωνίας περισσότερο εξυπηρετικής για τον άνθρωπο, ενώ, παράλληλα, θα δημιουργήσει τα εχέγγυα για μια αργή αλλά αποφασιστική μεταμόρφωση των Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων.

Η πνευματική αυτή άνθηση, γνωστή ως Αναγέννηση, που εμφανίζεται ως αντίδραση στη σκλήρυνση της σκέψης, το δύσκαμπο δογματισμό και

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

τη στείρα διαλεκτική που είχε καλλιεργήσει η σχολαστική φιλοσοφία, αποτελεί προϊόν των σημαντικών οικονομικών, κοινωνικών, διανοητικών και πολιτικών αλλαγών, οι οποίες άρχισαν να κυοφορούνται από τα μέσα του 13ου αιώνα σηματοδοτώντας την αρχή του τέλους του μεσαιωνικού κόσμου⁶. Εκφράζεται δε με μια συντονισμένη προσπάθεια λογίων, επιστημόνων και καλλιτεχνών να αποδευθεθούν από την κυριαρχία της θεολογίας και να αυτονομηθούν από τη μεσαιωνική παράδοση, που ήταν ανίκανες να δώσουν απαντήσεις στα τρέχοντα προβλήματα της εποχής και να ικανοποιήσουν τις ανησυχίες των πνευματικών της ανθρώπων. Οι συγκεκριμένοι λόγιοι, επιδιώκοντας να συμβάλουν στη δημιουργία ενός νέου κόσμου προσαρμοσμένου στα μέτρα του ανθρώπου, εγκαταλείπουν, κατά πρώτο, το μεταφυσικό σχολαστικισμό και απορρίπτουν τις παραδοσιακές μεσαιωνικές αξίες, που θεωρούν υπεύθυνες για όλες τις παραμορφώσεις και τις δυσλειτουργίες της ύστερης μεσαιωνικής κοινωνίας. Κατά δεύτερο, στρέφονται στον κλασικό πολιτισμό, θεωρώντας τον πρότυπο για την απελευθέρωση και την ολοκλήρωση του ατόμου, προκειμένου να αντλήσουν απ' αυτόν στοιχεία για την ευόδωση των στόχων τους. Αγαπημένη ενασχόλησή τους γίνεται, λοιπόν, η συστηματική μελέτη της κλασικής σκέψης μέσα από τα κλασικά κείμενα, χάρη στην οποία έρχονται σ' επαφή με το κριτικό ορθολογικό πνεύμα της κλασικής αρχαιότητας και ενστερνίζονται τα ανθρωπιστικά της ιδεώδη, στη διάδοση των οποίων και στρατεύονται⁷.

Όλος, όμως, ο πνευματικός αυτός οργανισμός, που συντελείται στην Ευρώπη μεταξύ του δεύτερου μισού του 14ου και του 16ου αιώνα, πραγματοποιείται εκτός των πυλών των Πανεπιστημίων, που, παρά τη δυναμική της εξαιρετικά δημιουργικής αυτής εποχής, εξακολουθούν να διατηρούν την παραδοσιακή δομή κι οργάνωσή τους, και ερήμην των πανεπιστημιακών δασκάλων, οι οποίοι, εγκλωβισμένοι στη μονομέρεια της μεσαιωνικής θρησκευτικής σκέψης και ταγμένοι στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της εκκλησιαστικής και της κοσμικής εξουσίας, εμμένουν πεισματικά στα παραδεδομένα. Τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, κατά συνέπεια, παραμένουν αδιάβροχα από το αναγεννησιακό πνεύμα, που διαποτίζει ένα μεγάλο μέρος της κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής του 15ου αιώνα, εξακολουθώντας να διακονούν το σχολαστικισμό⁸, ο οποίος κυριαρχεί στα –δευθεμένα από το πνεύμα του– προγράμματα Σπουδών τους. Αρνούνται λοιπόν να συναινέσουν στην αναζήτηση και προώθηση των νέων επιστημονικών γνώσεων, ώστε να επιτελέσουν την αποστολή για την οποία είχαν δημιουργηθεί: να προετοιμάσουν επαγγελματικά τους νέους προσφέροντάς τους τις κατάλληλες κοσμικές γνώσεις⁹ για

την αποτελεσματική ανταπόκρισή τους στις σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες. Διαιωνίζουν, ως εκ τούτου, τη στρέβλωση που είχε υποστεί, από την εποχή ακόμη της ίδρυσής τους, ο χαρακτήρας τους ως Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, που ήταν ταγμένα στην εξυπηρέτηση των αναγκών της ανερχόμενης αστικής τάξης, αφού συνέχιζαν να επικεντρώνουν τη λειτουργία τους στην προετοιμασία μελλοντικών κληρικών, νομικών, γιατρών και, βέβαια, διοικητικών υπαλλήλων για την ικανοποίηση των αναγκών της Εκκλησίας και της αριστοκρατικής κοινωνίας.

2. Αναμόρφωση των Πανεπιστημίων και αναπροσδιορισμός του ρόλου των ακαδημαϊκών υπό τη δυναμική της Προτεσταντικής Μεταρρύθμισης και του Διαφωτισμού

Τα πρώτα σημάδια των –αδιόρατων στην αρχή, εμφανέστερων στη συνέχεια– αλλαγών, κάνουν την εμφάνισή τους στα Πανεπιστήμια μετά την Προτεσταντική Μεταρρύθμιση, η οποία συγκλονίζει την Ευρώπη του 16ου αιώνα, συνεπιφέροντας καταλυτικές ανακατατάξεις στη θρησκευτική και κοινωνικο-πολιτική ζωή της.

Μέσα στη δίνη των θρησκευτικών διαμαχών και των πολιτικών συγκρούσεων, που οδηγούν την επιρροή της Καθολικής Εκκλησίας στην ευρωπαϊκή πνευματική ζωή σε δραματική συρρίκνωση, τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα βιώνουν ένα κλίμα αναταραχής και έντασης, το οποίο αρχίζει να επηρεάζει την εκπαιδευτική φιλοσοφία και πολιτική τους.

Με την αποκρυστάλλωση των καθολικών και των προτεσταντικών χώρων, όσα ΑΕΙ εδράζονται στις τελευταίες, μετασχηματίζονται σε Προτεσταντικά και περιέρχονται στην άμεση δικαιοδοσία της κοσμικής εξουσίας, του ηγεμόνα της περιοχής ή της τοπικής αυτοδιοίκησής της, ενώ νέα Πανεπιστήμια συστήνονται στον ευρωπαϊκό χώρο ως φορείς του μεταρρυθμιστικού θρησκευτικού πνεύματος, μέσα προώθησης των συμφερόντων του κράτους και εργαλεία κατίσχυσης της προοδευτικά αναπτυσσόμενης αστικής τάξης¹⁰.

Εν τούτοις, παρά τις μεταβολές που υφίσταται η Ανώτατη Εκπαίδευση κατά την εποχή αυτή ως προς το πνεύμα που τη διέπει, τη φιλοσοφία που τη διακατέχει και την πολιτική που την υπαγορεύει, τα Προτεσταντικά Πανεπιστήμια διατηρούν, εν πολλοίς, αναλλοίωτη τη δομή των Καθο-

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

λικών Πανεπιστημίων, αμετάβλητα τα Προγράμματα Σπουδών και σταθερή τη βασισμένη στα μεσαιωνικά πρότυπα οργάνωση των Σχολών τους. Αν όμως η αδυναμία τους να αγνοήσουν την παράδοση, η οποία αναδεικνύεται σε πολύ ισχυρό ανασταλτικό παράγοντα αλλαγών, τα υποχρεώνει να μιμούνται σε πολλά σημεία τα Καθολικά, όπως λ.χ. στη διατήρηση των Θεολογικών Σπουδών ως κορωνίδας των γνωστικών περιοχών, η στράτευση τους στην προάσπιση των συμφερόντων της ενδυναμωμένης αστικής τάξης και του ισχυροποιημένου απολυταρχικού κράτους τα αναγκάζει να αναπροσανατολίσουν σταδιακά τους στόχους τους και να αναμορφώσουν το περιεχόμενο σπουδών τους. Στο πλαίσιο αυτό, αναλαμβάνουν να συμβάλουν στη νομιμοποίηση της κοσμικής εξουσίας και στη διάπλαση του αυτοδημιούργητου πολίτη, που είναι ικανός να αντιμετωπίζει, στηριγμένος στις δικές του και μόνο δυνάμεις, τις δυσκολίες του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος και να το δαμάζει δίνοντας έκφραση στις απεριόριστες δυνατότητές του ως ιδιαίτερης οντότητας και σεβαστής προσωπικότητας, σύμφωνα με το αναγεννησιακό ιδεώδες της προβολής της ατομικότητας, το οποίο ενστερνίζονται οι ανερχόμενες κοινωνικο-πολιτικές δυνάμεις.

Μέχρι τότε, η πίστη στην αυθεντία των πανεπιστημιακών δασκάλων, τους επέτρεπε να αναλαμβάνουν τη διδασκαλία όλων των συναφών γνωστικών περιοχών που περιλαμβάνονταν στα Προγράμματα Σπουδών μιας Σχολής. Με την ανάπτυξη, όμως, των Επιστημών και το θρίαμβο της έρευνας, που είχαν ως αποτέλεσμα την παραγωγή νέας γνώσης, πληρέστερης, αυστηρότερης και περισσότερο συγκροτημένης, αλλά και τη διάχυσή της χάρη στις συχνές, πλέον, επαφές των διανοουμένων μεταξύ τους, γίνεται αισθητή η αδυναμία των ακαδημαϊκών, και μάλιστα των ακαδημαϊκών-κληρικών, να ανταποκριθούν με επιτυχία στις απαιτήσεις μιας ενδελεχούς προσπέλασης και διδασκαλίας ενός τόσο διευρυμένου, εκτενούς και γενικού γνωστικού πεδίου. Επιβάλλεται, συνεπώς, η κατάτμηση του τελευταίου σε σαφώς οροθετημένες γνωστικές περιοχές, η εμβριθής μελέτη αυτών και η σε βάθος διδασκαλία τους από εξειδικευμένους πανεπιστημιακούς –οι οποίοι δεν είναι υποχρεωτικό, πλέον, να ανήκουν στην τάξη των κληρικών– ώστε να καλλιεργηθεί η επιστημονική σκέψη και να προαχθεί περαιτέρω η επιστημονική γνώση, που, μεταφρασμένη σε πρακτικές εφαρμογές, θα συμβάλει στην εξέλιξη της κοινωνίας και την πρόοδο του ανθρώπου. Υπ' αυτές τις συνθήκες, στα τέλη του 17ου αιώνα αρχίζει να συντελείται η σύνδεση του Πανεπιστημίου με την κοινωνία με στόχο την εξέλιξη κι ανάπτυξή της και η στράτευση των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων στην ικανοποίηση των αναγκών της σύγχρο-

νης κοινωνικής ζωής και την πρόοδο του ανθρώπου, που θα βρουν την ολοκλήρωσή τους μέσα από μια μακρά και αργή πορεία, το 19ο αιώνα¹¹.

Το πρώτο Πανεπιστήμιο που αφουγκράζεται τις νέες πνευματικές, κοινωνικές και ιδεολογικές ανησυχίες της εποχής είναι αυτό της Hale, το οποίο σύντομα γίνεται υπόδειγμα για τα Πανεπιστήμια του Λέυντεν, του Εδιμβούργου και της Γοτίγγης. Τα εν λόγω Πανεπιστήμια, ευαίσθητα στα μηνύματα των καιρών, εμπλουτίζουν τα γνωστικά αντικείμενά τους, εισάγοντας τις Φυσικές, Βιολογικές και Κοινωνικές Επιστήμες, και «σπάζουν», πρώτα αυτά, τη μεσαιωνική παράδοση των τεσσάρων Σχολών και του στεγανού προγράμματος σπουδών τους, ανοίγοντας το δρόμο για τις εντυπωσιακές αλλαγές που θα υποστούν τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα κατά το 19ο αιώνα ως αποτέλεσμα των καταλυτικών ανακατατάξεων τις οποίες θα επιφέρει, σε κοινωνικό, πολιτικό και πνευματικό επίπεδο, ο αιώνας του Ορθού Λόγου.

Κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα, γνωστού και ως αιώνα των Φώτων, τα Πανεπιστήμια, έχοντας ήδη περάσει μια περίοδο έντονης εσωτερικής και εξωτερικής κρίσης, απόρροια της αμφιταλάντευσής τους ανάμεσα στο παραδοσιακό και το προοδευτικό, που αντανakλά την πορεία μετάβασης της Ευρώπης από το δογματισμό του Αρχαίου Καθεστώτος στην ελεύθερη σκέψη των Νέων Χρόνων, βρίσκονται αντιμέτωπα με μια τάση ισχυρής αμφισβήτησης του κοινωνικού τους ρόλου, που, καθώς ογκώνεται όλο και περισσότερο, διαδίδεται σ' όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο. Υπό την πίεση αυτής της τάσης, του διαρκώς ογκούμενου κύματος επιστημονικών επινοήσεων και κυοφορούμενων ανατροπών και της συνεχώς αυξανόμενης επιρροής που ασκούν οι καινούριες αξίες –αμφισβήτηση κάθε αυθεντίας και απεριόριστη πίστη στο ανθρώπινο λογικό, εμπιστοσύνη στον απελευθερωτικό ρόλο των νέων επιστημονικών γνώσεων και αισιοδοξία για τη συνεχή πρόοδο του ανθρώπου– τα Πανεπιστήμια, διστακτικά –στην αρχή– και απρόθυμα να εγκαταλείψουν την «πεπατημένη», αναγκάζονται, τελικά, να αντιμετωπίσουν τη μεγάλη πρόκληση που τους απευθύνουν οι νέες οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και πνευματικές συνθήκες¹². Αποφασίζουν λοιπόν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της αστικής τάξης και να προωθήσουν τα οράματά της για τη ριζική αναδιάρθρωση του κόσμου επιλέγοντας να γίνουν φορείς των ιδεών του Διαφωτισμού, οι οποίες θα κλονίσουν ανεπανόρθωτα τα θεμέλια του παλιού καθεστώτος και θα επιταχύνουν την εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά και στην Αμερική.

Πρωτοπόρο στο δραστικό μετασχηματισμό των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, που πραγματοποιείται το 19ο αιώνα, αναδεικνύεται το

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιосύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

νεοσύστατο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, γεγονός που οφείλεται τόσο στις ιστορικές συνθήκες μέσα στις οποίες συντελείται η ίδρυσή του όσο και στους προσανατολισμούς που υιοθετεί στη δεδομένη ιστορική συγκυρία το Υπουργείο Παιδείας της Πρωσίας υπό την ηγεσία του εξαίρετου ανθρωπιστή Wilhelm Von Humboldt. Το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα εγκαινιάζει τη δράση του στα 1809, εποχή της κοινωνικής και πολιτικής ανασυγκρότησης της Πρωσίας στο πλαίσιο των Ναπολεόντειων πολέμων, που με το τέλος τους σφραγίζουν την κοινωνική και πολιτική ζωή της Ευρώπης, σηματοδοτώντας τη γένεση ενός καινούριου κόσμου, απελευθερωμένου μεν από τα προβλήματα που είχε σωρεύσει το Παλιό Καθεστώς, αντιμέτωπου δε με νέα, κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και ιδεολογικής χροιάς, τα οποία δεν αφήνουν ανεπηρέαστη και την εκπαιδευτική πραγματικότητα¹³.

3. Η δόμηση της επαγγελματικής ταυτότητας των ακαδημαϊκών, στη βάση του δίπολου «λογιосύνη» και «επιστημονική έρευνα»

Υπ' αυτές τις συνθήκες της μετα-ναπολεόντειας εποχής, η εκπαίδευση δεν μπορεί, πλέον, να αγνοεί την πνευματική άνθηση και την επιστημονική έκρηξη που σημαδεύουν τις απαρχές του 19ου αιώνα, ανατρέπον την παγιωμένη αντίληψη ότι η γνώση είναι στατική και πεπερασμένη και ακυρώνουν την εκπαιδευτική τακτική που την αντιμετώπιζε ως ολοκληρωμένη και δεδομένη. Ούτε επίσης πρέπει να εμμένει αποκλειστικά στην πρακτική της επαγγελματικής προετοιμασίας κληρικών, γιατρών, νομικών και κρατικών λειτουργών, αδιαφορώντας για τη διάπλαση του ολοκληρωμένου, του θεωρητικά καλλιεργημένου και επιστημονικά οπλισμένου ατόμου, το οποίο είναι ικανό να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά τις σύγχρονες απαιτήσεις και να ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στις προκλήσεις των καιρών. Η εκπαίδευση, επομένως, οφείλει να αναθεωρήσει τον προσανατολισμό της και να επαναπροσδιορίσει τους στόχους της μέσα από μια γενναία μεταρρυθμιστική προσπάθεια¹⁴.

Το παιδαγωγικό αυτό εγχείρημα βρίσκει την πρώτη του έκφραση στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου χάρη στον Wilhelm Von Humboldt, ο οποίος, ως επικεφαλής του Υπουργείου Παιδείας της Πρωσίας στη συγκεκριμέ-

νη ιστορική συγκυρία, θα αναλάβει τη μεταρρύθμιση της Δευτεροβάθμιας και της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, θεμελιώνοντάς τες πάνω σε μια Ανθρωπολογική Φιλοσοφία, που είναι διαποτισμένη με το πνεύμα του Νέο-ανθρωπισμού. Ο εξαιρετος αυτός διανοητής, πιστός στις αξίες του Διαφωτισμού, που το επερχόμενο κύμα του συντηρητισμού και της αντίδρασης δεν έχει καταστείλει ακόμη, αναγορεύει σε ύψιστη αποστολή των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων την κοινωνική προσφορά και σε μέγιστο μέλημά τους την αυτοπραγμάτωση των φοιτητών, στόχοι οι οποίοι δεν είναι δυνατό να υλοποιηθούν εφόσον εξακολουθούν να παραμένουν αγκυλωμένα στο στενό επαγγελματισμό των σπουδαστών τους.

Κατά τον Humboldt, τα Πανεπιστήμια επιβάλλεται να μετασχηματιστούν άμεσα σε εκπαιδευτικά ιδρύματα γενικής και επιστημονικής μόρφωσης, που δεν αποκλείουν καμιά περιοχή της γνώσης από τα Προγράμματα Σπουδών τους, δε συρρικνώνουν το έργο τους στη μονόδρομη μεταβίβαση της από τον ακαδημαϊκό στο φοιτητή και δεν αγνοούν την «καθαρή» επιστημονική έρευνα ως παράγοντα ισάξιας σημασίας με τη διδασκαλία¹⁵.

Αυτή την παιδαγωγική –και κοινωνική, συνάμα– φιλοσοφία μεταφράζει σε εκπαιδευτική πολιτική ο Humboldt στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, καταρτίζοντας, πρωτίστως, ένα Πρόγραμμα Σπουδών στο οποίο έχουν ισότιμη θέση τόσο η Θεολογία και οι κλασικές και σύγχρονες Γλώσσες και Λογοτεχνίες, όσο και οι Επιστήμες, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται τα Μαθηματικά, οι Φυσικές Επιστήμες, η Γεωγραφία και η Ιστορία. Την αναμόρφωση της ταξινόμησης και ιεράρχησης των γνωστικών περιοχών ενισχύει με την εισαγωγή μιας σημαντικότερης ακόμη παιδαγωγικής καινοτομίας –ως ικανής και αναγκαίας συνθήκης για την πνευματική και ηθική πρόοδο της κοινωνίας– εκφρασμένης στη ιδέα της *Wissenschaft* (Επιστήμης), της προαγωγής δηλαδή της γνώσης μέσω της επιστημονικής έρευνας, η οποία συντελεί στο ριζικό μετασχηματισμό του ακαδημαϊκού έργου και, κατ' επέκταση, του ακαδημαϊκού επαγγέλματος.

Σύμφωνα μ' αυτή, η κατάκτηση της ουσιαστικής επιστημονικής γνώσης, που εφοδιάζει τον άνθρωπο με τα κατάλληλα εργαλεία για την κατανόηση του αυθεντικού κόσμου και την ενεργή συμμετοχή του σ' αυτόν –απαραίτητο προαπαιτούμενο για την ανταπόκριση στις απαιτήσεις της βιομηχανικής κοινωνίας των αρχών του 19ου αιώνα, δεν επιτυγχάνεται με την απλή πρόσληψη κάποιων εγκυκλοπαιδικών γνώσεων και τη μηχανιστική αποστήθιση των απόλυτων και αποκεκαλυμμένων «αληθειών», τις οποίες πρόσφεραν μέχρι τότε οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι μέσω της διδασκαλίας τους¹⁶. Είναι απαραίτητη η ενεργή επέμβαση των φοιτητών

στα αντικείμενα μελέτης, η ουσιαστική εμπλοκή τους στη διαδικασία παραγωγής της νέας γνώσης και περαιτέρω προαγωγής της μέσα από ερευνητικές διεργασίες που θα τους οδηγήσουν στην ανακάλυψη της αλήθειας, βοηθώντας τους ταυτόχρονα να αναπτύξουν τις γνωστικές δομές τους, να καλλιεργήσουν ιδιαίτερες δεξιότητες και να αποκτήσουν τις απαραίτητες για τη χειραφέτησή τους ικανότητες. Σ' αυτή την πορεία προς τη διερευνητική μάθηση, η οποία θα πρέπει να συντελείται σ' ένα Πανεπιστήμιο-κέντρο έρευνας, κοινότητα μάθησης και εργαστήριο διάπλασης του δραστήριου πολίτη των καιρών-, χρειάζονται καθοδηγητές που θα τους μνήσουν στην πρωτογενή έρευνα, συνεργάτες που θα μοιράζονται τους κόπους και τις επιτυχίες τους, συμπαραστάτες, που θα τους ενισχύουν και θα τους στηρίζουν¹⁷.

Τον παραπάνω συγκεκριμένο ρόλο αναλαμβάνουν, για πρώτη φορά στην ιστορία της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, οι διδάσκοντες στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου εγκαινιάζοντας το δίπολο «λογιουσύνη» και «επιστημονική έρευνα». Στο εξής, το δίπολο αυτό θα γίνει το επαγγελματικό ζητούμενο του ακαδημαϊκού δασκάλου, αφενός μέσω της διεύρυνσης του Προγράμματος Σπουδών, αφετέρου μέσω της εισαγωγής της έρευνας ως βασικής συνιστώσας του ακαδημαϊκού έργου, την οποία διεξάγουν σε ερευνητικά κέντρα με τη συνεργασία των βοηθών και των φοιτητών τους.

Με τις πρωτοποριακές αυτές παιδαγωγικές αλλαγές, που υπακούουν στους στόχους στους οποίους προσανατολίζει τη λειτουργία του, το εν λόγω Πανεπιστήμιο ενστερνίστηκε τις δημοκρατικές και φιλελεύθερες ιδέες του Διαφωτισμού, ενώ οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι απέκτησαν, κατ' αρχήν, τη δυνατότητα να καλλιεργούν την ευρυμάθεια σ' όλες τις περιοχές της γνώσης. Ταυτόχρονα, τους δόθηκε η ελευθερία να επιδίδονται στην έρευνα, απαλλαγμένοι από τους περιορισμούς που μέχρι πρότινος επέβαλλαν στο έργο τους τόσο η κοσμική όσο και η εκκλησιαστική εξουσία, και να μεταδίδουν τα αποτελέσματά της με την ελεύθερη διδασκαλία τους (Lehrfreiheit), συμβάλλοντας στην εύρεση της αλήθειας και την προαγωγή της νέας γνώσης χωρίς πρακτικό ή ωφελιμιστικό αντίκρισμα¹⁸.

Το νέο πνεύμα που, συνδυάζοντας τη θεωρητική γνώση με την επιστημονική έρευνα, διαποτίζει την οργάνωση και τη λειτουργία του Πανεπιστημίου του Βερολίνου επηρεάζει και άλλα γερμανικά Πανεπιστήμια, ενώ, παράλληλα, εντυπωσιάζει πολλά ανήσυχα νεαρά άτομα, όχι μόνο από τη Γερμανία αλλά και από διάφορες άλλες χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής, τα οποία σπεύδουν να ενταχθούν στο σώμα των φοιτητών αυτών των ΑΕΙ, δρομολογώντας –χωρίς να το συνειδητοποιούν– με την πράξη τους αυτή το ριζικό μετασχηματισμό των Ανώτατων Εκπαιδευτι-

κών Ιδρυμάτων, που θα μείνει γνωστός στην ιστορία της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης ως η *Πρώτη Μεταμόρφωση των Πανεπιστημίων*.

4. Επιστημονικά, κοινωνικά και ιδεολογικά παράγωγα της επαγγελματοποίησης των ακαδημαϊκών στο Δυτικό κόσμο (19ος αιώνας)

Η δυναμική μετεξέλιξη των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων στο δυτικό κόσμο, δεν ήταν μια εύκολη υπόθεση ούτε πραγματοποιήθηκε χωρίς κοινωνικό κόστος. Οι νεωτερικές ιδέες –που μετέφεραν με την επιστροφή τους ο καθένας στην πατρίδα του οι γερμανοσπουδαγμένοι φοιτητές– για ένα Πανεπιστήμιο προσανατολισμένο στην παραγωγή και διάχυση της επιστημονικής γνώσης, με στόχο την κοινωνική εξέλιξη και πρόοδο, δεν μπορούσαν παρά να προκαλέσουν την αντίδραση των κατεστημένων κοινωνικών ομάδων, που αντιστάθηκαν σθεναρά σε οποιαδήποτε αλλαγή της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης η οποία θα έθετε σε κίνδυνο τα επενδυμένα συμφέροντά τους, με την ανατροπή των παραδοσιακών ακαδημαϊκών παραδόσεων και πρακτικών¹⁹.

Οι νεωτεριστές, από την πλευρά τους, εκφραστές των νέων οικονομικών και πολιτικών συνθηκών της εποχής που πιέζουν για αλλαγές σ' όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής, δε διστάζουν να εμπλακούν σε έντονες διαμάχες μαζί τους (οι οποίες μεταβάλλονται συχνά σε οξείες αντιπαράθεσεις και σκληρές συγκρούσεις), διεκδικώντας μαχητικά την πλήρη αναμόρφωση του Πανεπιστημίου και το ριζικό επαναπροσδιορισμό του ρόλου του πανεπιστημιακού δασκάλου. Γι' αυτούς το Πανεπιστήμιο οφείλει να μην περιορίζεται στην καλλιέργεια και τη μεταβίβαση της Γενικής Παιδείας ως της μόνης κατάλληλης και άξιας για τον άνθρωπο γνώσης, αλλά να επεκτείνεται και στην παροχή γνώσεων επίκαιρων και λειτουργικών για την αντιμετώπιση των αναγκών της σύγχρονης κοινωνίας και οικονομίας. Ένα τόσο όμως δραστικό επαναπροσανατολισμό των στόχων και του ρόλου των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων δεν μπορούν, εκ των πραγμάτων, να υπηρετήσουν οι κληρικοί-διδάσκοντες της Οξφόρδης και του Κάιμπριτζ με την ασθενή ακαδημαϊκή συνείδηση, που είναι φορείς της ιδεολογίας των παλιών αριστοκρατών και του ανώτερου κλήρου και που ήθελαν πάση θυσία να διατηρήσουν τον έλεγχό τους επί της Ανώτα-

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

της Εκπαίδευσης. Ούτε, βέβαια, θα μπορούσαν να το υπηρετήσουν οι Γάλλοι πανεπιστημιακοί με το στιλ ζωής ενός κοσμικού τύπου των σαλονιών και της πολιτικής, παντελώς ξένου προς την απαιτούμενη –λόγω της θέσης τους– ιδιότητα του πνευματικού ανθρώπου, λόγιου ή επιστήμονα²⁰. Ήταν απαραίτητος, συνεπώς, ένας «άλλος» τύπος ακαδημαϊκού δασκάλου, αυτός δηλαδή που θα ήταν αφοσιωμένος στο επιστημονικό και διδακτικό έργο του και προσανατολισμένος στην κοινωνική προσφορά.

Πρώτη η Αγγλία επηρεάζεται από τις νεωτερικές αυτές ιδέες. Αυτό έγινε για πολύ συγκεκριμένους λόγους, που σχετίζονται με την αναπτυξιακή πολιτική της ως πρωτοπόρου βιομηχανικής χώρας και τις οικονομικές κι εμπορικές ανάγκες της αναπτυσσόμενης αστικής της τάξης, τις οποίες, καθώς αναπτύσσεται και ισχυροποιείται η ίδια, επιβάλλει ως εθνικής προτεραιότητας. Υπό τις δεδομένες αυτές συνθήκες αρχίζουν σταδιακά από τα μέσα του 19ου αιώνα να εφαρμόζονται στην πράξη οι προωθούμενες παιδαγωγικές καινοτομίες τόσο στα παραδοσιακά Πανεπιστήμια της Οξφόρδης και του Κέμπριτζ όσο και στα νέα που δημιουργούνται την εποχή αυτή με την ενεργό συμμετοχή ισχυρών οικονομικών παραγόντων της αγγλικής κοινωνίας, οι οποίοι –άλλοτε σε συλλογικό και άλλοτε σε ατομικό επίπεδο– συναγωνίζονται τις κρατικές πρωτοβουλίες υποστηρίζοντας μ' όλους τους τρόπους και χρηματοδοτώντας την ίδρυση των νέων Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων. Όχι ανιδιοτελώς, βέβαια²¹.

Το έμπρακτο ενδιαφέρον των αγγλικών επιχειρηματικών κύκλων για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, που θα βρει πολύ σύντομα πιστούς θιασώτες στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, στις Η.Π.Α. για τους ίδιους ακριβώς λόγους, εκπορεύεται από μια βαθιά ριζωμένη στον αγγλοσαξονικό κόσμο παράδοση φιλανθρωπίας, εκφρασμένη όμως σε σύγχρονη μορφή. Ενώ, δηλαδή, η φιλανθρωπία παλιότερα εξυπηρετούσε την προβολή της ατομικότητας και του γοήτρου των δωρητών, στο πλαίσιο των θρησκευτικών τους καθηκόντων και των ηθικών τους υποχρεώσεων, κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα προσλαμβάνει και πραγματιστική διάσταση και τάσσεται στην υπηρεσία των οικονομικών και ιδεολογικών συμφερόντων των επιχειρηματιών, συμβατών τόσο με την ανάπτυξη των επιστημονικών και τεχνολογικών γνώσεων όσο και με την ορθολογιστική οργάνωση της κοινωνίας, που αποτελούν τα ειδοποιά γνωρίσματα του αναδυόμενου –κατά την εποχή αυτή– βιομηχανικού πολιτισμού²².

Τα νέα πρότυπα του «Πανεπιστημίου» και του «πανεπιστημιακού δασκάλου» υιοθετούνται πολύ γρήγορα κι από άλλες βιομηχανικά αναπτυσσόμενες χώρες, με αποτέλεσμα στις δυο τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώ-

να να τείνουν να γίνουν πραγματικότητα σε παγκόσμιο επίπεδο. Και, παρά το γεγονός ότι διαπιστώνονται αρκετές διαφορές ανάμεσα στις δυτικές αστικές δημοκρατίες τόσο ως προς το status και τις αμοιβές των ακαδημαϊκών όσο και ως προς τις συνθήκες εργασίας και τον κοινωνικό τους ρόλο, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία πως κατά τη διάρκεια αυτών των χρόνων συντελείται η επαγγελματοποίησή τους (Professionalization) αλλά και η αυτοσυνειδητοποίησή τους ως «επαγγελματιών». Το αποδεικνύει, κατ' αρχήν, η συστηματοποίηση των σπουδών τους και η εξειδίκευσή τους σε συγκεκριμένους γνωστικούς κλάδους, που αντανakλούν τη σοβαρότητα με την οποία αντιμετωπίζουν πλέον τις απαιτήσεις του ακαδημαϊκού έργου²³. Το πιστοποιούν η συγκρότησή τους σε εθνικές επιστημονικές ενώσεις και η επιθυμία τους να παράγουν και να προάγουν τη νέα γνώση σε επικοινωνία με τους συναδέλφους τους μέσα από εξειδικευμένα επιστημονικά περιοδικά και βιβλία, που αρχίζουν να εκδίδουν νεοσύστατοι πανεπιστημιακοί οίκοι, οι οποίοι ιδρύονται ως λειτουργικά συμπληρώματα των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων²⁴. Και, βέβαια, το τεκμηριώνει η καθιέρωση ιδιαίτερου κώδικα επαγγελματικής ηθικής, στη βάση της οποίας διαμορφώνεται στο εξής ο επαγγελματικός τους ρόλος, που, φέρνοντάς τους πολλές φορές, στο εξής, αντιμέτωπους με τα συμφέροντα των οικονομικών κύκλων και της πολιτικής εξουσίας, δημιουργεί ανυπέρβλητα, κάποτε, εμπόδια στην άσκηση του ακαδημαϊκού τους έργου.

Το βασικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι πανεπιστημιακοί στην επιτέλεση του επαγγελματικού τους καθήκοντος σχετίζεται με τα όρια της ελευθερίας τους να επιδίδονται -απεγκλωβισμένοι από περιορισμούς και απαλλαγμένοι από δεσμεύσεις- στην έρευνα και τη διδασκαλία, με στόχο την ανακάλυψη της «αλήθειας» και την προαγωγή της νέας γνώσης. Η ιδέα της ακαδημαϊκής ελευθερίας στους τομείς αυτούς, που είχε εισαγάγει ο Humboldt καταρρίπτοντας παραδόσεις και υπερβαίνοντας αγκυλώσεις, διωκόταν από το συντηρητικό και αυταρχικό πολιτικό κατεστημένο τόσο στην πατρίδα της όσο και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες από την αυγή του 19ου αιώνα²⁵. Οδεύοντας προς το τέλος του, τα πράγματα επιδεινώνονται, καθώς η βιομηχανική κοινωνία αναπτύσσεται και η μεγαλοαστική τάξη εδραιώνει τη δύναμή της σε βάρος της εργατικής, η οποία ζει και εργάζεται σε καθεστώς οικονομικής και κοινωνικής εξαθλίωσης. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, η ελευθερία των πανεπιστημιακών να εκφράζουν μέσα από το επιστημονικό τους έργο αντιλήψεις και θέσεις που έρχονται σε αντίθεση με τις ιδεολογικές αρχές της νέας άρχουσας τάξης και αντιστρατεύονται τα οικονομικά της συμφέροντα, καθίσταται όχι μόνον ενοχλητική αλλά και επικίνδυνη για τη διατήρηση

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

της κοινωνικής ισορροπίας. Κρίνεται, συνεπώς καταδικαστέα τόσο στην Ευρώπη όσο και στις Η.Π.Α., παρά το γεγονός ότι οι τελευταίες θεωρούνται προπύργιο της ελευθερίας, και κατά την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα αρχίζουν να καταβάλλονται συστηματικές προσπάθειες περιστολής της, οι οποίες μετατρέπονται σύντομα σε έντονες συγκρούσεις μεταξύ εκπροσώπων του κεφαλαίου και εκείνων των ακαδημαϊκών που εκφράζουν ριζοσπαστικές θέσεις και διατυπώνουν αριστερές απόψεις²⁶.

5. Πανεπιστήμια και ακαδημαϊκό επάγγελμα στην πορεία μετασχηματισμού τους κατά τον 20ό αιώνα

Η άρνηση των τελευταίων να συμβιβαστούν και να μετατραπούν από ελεύθερα επιστημονικά πνεύματα σε χειραγωγημένους από τους οικονομικούς κύκλους επαγγελματίες, επισύρει τις απροκάλυπτες επεμβάσεις της πολιτείας αλλά και των διοικήσεων των Πανεπιστημίων τους τόσο στο επιστημονικό και διδακτικό όσο και στο γενικότερο κοινωνικό έργο τους, οι οποίες μεταφράζονται σε επιβολή σοβαρών κυρώσεων, που φθάνουν μέχρι σημείου διώξεων και απολύσεων των προοδευτικών και δημοκρατικά σκεπτόμενων ακαδημαϊκών. Δεν εκτονώνουν, ωστόσο, την κρίση. Αντίθετα, προκαλούν δραστικές αντιδράσεις, αρχικά στις Η.Π.Α. και στη συνέχεια στην Αγγλία, οι οποίες, στην αυγή του 20ου αιώνα, μορφοποιούνται στη συγκρότηση επαγγελματικών ενώσεων: της «Αμερικανικής Ένωσης Πανεπιστημιακών Καθηγητών» (American Association of University Professors), το 1915²⁷, και της «Ένωσης Πανεπιστημιακών Δασκάλων» (University Teachers Association), το 1919. Βασικός στόχος και των δύο ήταν η προάσπιση των ακαδημαϊκών δικαιωμάτων και η προστασία των ακαδημαϊκών από πάσης φύσεως αυθαιρεσίες και αυταρχισμούς²⁸.

Η συγκεκριμένη ενέργεια των ανώτατων εκπαιδευτικών λειτουργιών παρουσιάζει ένα ενδιαφέρον στοιχείο, που εντοπίζεται στη φιλοσοφία και το χαρακτήρα των συσπειρώσεών τους. Ενώ στη βάση τους αυτές συνιστούν συνδικαλιστικές ενώσεις που αποσκοπούν στην προώθηση συντεχνιακών αιτημάτων και απαιτήσεων, στην πράξη διαφοροποιούνται σαφώς από το μαχητικό συνδικαλισμό άλλων ομάδων εργαζομένων και ως προς το πνεύμα από το οποίο διέπονται και ως προς τις διεκδικήσεις που προβάλλουν. Οι διεκδικήσεις αυτές εστιάζονται κυρίως στις συνθήκες εργασίας τους μέσα στους ακαδημαϊκούς χώρους και στην εξασφάλιση

της ακαδημαϊκής ελευθερίας σε θέματα έρευνας, συγκρότησης προγράμματος σπουδών και συμμετοχής τους στις διοικήσεις των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων.

Η απουσία ευρύτερων κοινωνικών αιτημάτων από τις διεκδικήσεις των ακαδημαϊκών όχι μόνον εκφράζει μιαν ελιτιστική αντίληψη, εκπορευόμενη, προφανώς, από μια τάση διάκρισης και μια αίσθηση ανωτερότητας, σε αναφορά με τους υπόλοιπους επαγγελματίες, αλλά και αντανακλά μια στάση αδιαφορίας απέναντι στα πιεστικά κοινωνικά προβλήματα. Η στάση αυτή γίνεται εμφανέστερη με την κατοχύρωση της ακαδημαϊκής ελευθερίας, στο πλαίσιο της δημοκρατικής διακυβέρνησης, και την απαλλαγή των πανεπιστημιακών δασκάλων από εξωτερικές επεμβάσεις στην άσκηση του έργου τους, οπότε οι τελευταίοι, με τη βοήθεια και των συγκυριών, υιοθετούν μια απόλυτα νομιμόφρονα συμπεριφορά, η οποία τους οδηγεί αρχικά στην αγκαλιά του κράτους και, στη συνέχεια, στα δίκτυα των βιομηχανών.

Την αφετηρία της εξομάλυνσης των σχέσεων Πανεπιστημίων και ακαδημαϊκών με την πολιτική εξουσία και τους βιομήχανους σηματοδοτεί ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, κατά τη διάρκεια του οποίου οι πανεπιστημιακοί, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική, θέτουν τις επιστημονικές τους γνώσεις στην υπηρεσία των κυβερνήσεών τους και του στρατού, προκειμένου να επιτευχθεί η νίκη με τα παρεπόμενά της στον οικονομικό και πολιτικό τομέα των χωρών τους και την κοινωνική ζωή των συμπατριωτών τους²⁹. Αυτή όμως η δυναμική ενεργοποίηση των ακαδημαϊκών δασκάλων, στην οποία –τελικά– οφείλεται σε μεγάλο ποσοστό η επικράτηση της Αντάντ επί των αντιπάλων της, επέτρεψε στους επιχειρηματίες να συνειδητοποιήσουν τη σημασία της επιστημονικής και τεχνολογικής γνώσης για τη μεγιστοποίηση του κέρδους και την προώθηση των συμφερόντων τους. Έσπευσαν λοιπόν να «ανακαλύψουν» τη στενή σχέση που συνδέει την κοινωνία με την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και στο όνομα αυτής άρχισαν σταδιακά να αλώνουν τα Πανεπιστήμια προς όφελος των επιχειρηματικών τους δραστηριοτήτων, χρηματοδοτώντας ερευνητικά προγράμματα που ενέπιπταν στους τομείς των ενδιαφερόντων τους³⁰. Οι ενέργειές τους αυτές βρήκαν την πρόθυμη ανταπόκριση ορισμένων ακαδημαϊκών δασκάλων, που άρχισαν να πλαθαίνουν προϊόντος του χρόνου, συντείνοντας έτσι στην περαιτέρω σύσφιξη των σχέσεων Πανεπιστημίων και βιομηχανίας. Βαθμιαία και μάλιστα εθελούσια ήταν η απεμπόληση εκ μέρους των πανεπιστημιακών της περιβόητης ακαδημαϊκής ελευθερίας τους, για την οποία τόσο αγώνας έγινε και τόσο μελάνι ξοδεύτηκε στο παρελθόν, όταν έθεταν τις επιστημονικές και τεχνολογικές τους γνώσεις, που καλλιεργούνταν, σε θεωρητικό και ερευνητικό επίπεδο, στα Ανώτα-

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

τα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, στην υπηρεσία του κεφαλαίου. Έτσι τα Πανεπιστήμια μεταβλήθηκαν σταδιακά σε επιχειρηματικά κέντρα και ο κοινωνικός ρόλος αυτών και των λειτουργών τους άρχισε να διαστρεβλώνεται.

Ωστόσο, η μεγάλη τομή σ' αυτή την πορεία μετασχηματισμού των Πανεπιστημίων, των πανεπιστημιακών και του ακαδημαϊκού έργου, συντελείται τη δεκαετία του '40, κατά τη διάρκεια της μεγαλύτερης ανθρωποσφαγής την οποία γνώρισε η ανθρωπότητα, περίοδο κατά την οποία μια πιθανή νίκη του φασισμού θα καταδίκασε τις αστικές δημοκρατίες στην απόλυτη πολιτική υποταγή, την οικονομική λεηλασία, την κοινωνική κατάρρευση, την πνευματική ασφυξία και την ιδεολογική εξόντωση.

Καθώς επρόκειτο για αγώνα ζωής ή θανάτου και των δύο συνασπισμών, η συστράτευση των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και των ακαδημαϊκών σ' αυτόν αλλά και η εκμετάλλευση της επιστημονικής γνώσης για την ισχυροποίηση της πολεμικής μηχανής τους, στην προσπάθεια υπερίσχυσής τους των αντίπαλων δυνάμεων, κρίθηκαν ύψιστο καθήκον και επιβεβλημένο χρέος. Και έφεραν τα αποτελέσματά τους. Οι δυνάμεις των Συμμάχων κέρδισαν τον πόλεμο κατά ένα ποσοστό χάρη στις υπηρεσίες που τους πρόσφεραν Ακαδημαϊκά Ιδρύματα και ακαδημαϊκοί, και μάλιστα των Η.Π.Α., οι οποίες με το τέλος της παγκόσμιας σύρραξης αποκτούν την πρωτοπορία σε επίπεδο επιστημονικής έρευνας και πρωταγωνιστούν στις ριζικές αλλαγές που συντελούνται με ραγδαίους ρυθμούς στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Αλλαγές οι οποίες μεταφράζονται, ως προς το πρακτικό επίπεδο, στη στενότερη σύνδεση της Ανώτατης Εκπαίδευσης με την Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση και την ευρύτερη χρηματοδότησή της απ' αυτή, όσον αφορά δε το κοινωνικό, στην αύξηση του γοήτρου των Πανεπιστημίων και των πανεπιστημιακών και την υπαγωγή της επιστημονικής γνώσης σε πολιτικούς σχεδιασμούς³¹, παρά το σκεπτικισμό και τα ηθικά διλήμματα που προκάλεσε η χρησιμοποίησή της κατά τον πόλεμο για την παραγωγή όπλων μαζικής καταστροφής³².

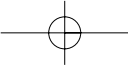
6. Τα Πανεπιστήμια κι οι πανεπιστημιακοί μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο

Η λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, βρίσκει αναμφίβολα τα Πανεπιστήμια και τους πανεπιστημιακούς ισχυροποιημένους, ενώ οι οικονομικοπολιτικές ανακατατάξεις και οι ταχύτατοι κοινωνικοί μετασχηματισμοί

που τον συνοδεύουν συντείνουν στην περαιτέρω ενίσχυσή τους. Επιπλέον, η εκπαιδευτική έκρηξη που συντελείται στο μεταπολεμικό κόσμο ως απότοκο της προσπάθειας ανασυγκρότησής του μετά τις τρομακτικές σε έκταση καταστροφές που τον σημάδεψαν, σε συνδυασμό με την κοσμολογική αλλαγή σε επίπεδο διεθνούς πολιτικής ισορροπίας και συσχετισμού των δυνάμεων που διαμορφώνει μια νέα παγκόσμια πραγματικότητα οικονομικού, πολιτικού και ιδεολογικού ανταγωνισμού ανάμεσα στο αστικό και το σοσιαλιστικό πρότυπο κοινωνίας, προσδίδουν στα Ανώτατα Ιδρύματα ιδιαίτερο κύρος και επιφυλάσσουν στους ακαδημαϊκούς δασκάλους ιδιαίτερο ρόλο. Με νωπές τις μνήμες της προσφοράς τους κατά τη διάρκεια του πολέμου και με επιτακτική την ανάγκη απόκτησης οικονομικής και στρατιωτικής υπεροπλίας έναντι του σοβιετικού στρατοπέδου, καθώς μάλιστα το χάσμα ανάμεσα στους δυο συνασπισμούς διευρύνεται γρήγορα καθιστώντας την παγκόσμια ειρήνη πιο εύθραυστη και επισφαλής από ποτέ άλλοτε, τα Δυτικά κράτη εγκολπώνονται την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση θέτοντάς την αναφανδόν στην υπηρεσία της πολιτικής, του στρατού και της οικονομικής ανάπτυξης. Ταυτόχρονα, επιδιώκοντας, στο πλαίσιο της αναπτυξιακής τους πολιτικής, να καλύψουν την αυξανόμενη ζήτηση για άτομα με εξειδικευμένες επιστημονικές και τεχνολογικές γνώσεις, αναγνωρίζουν ως πρώτη προτεραιότητά τους τον εκσυγχρονισμό και τον εκδημοκρατισμό της.

Ο επαναπροσδιορισμός των στόχων της Ανώτατης Εκπαίδευσης, προϊόν κι απάντηση, ταυτόχρονα, στις οικονομικές και κοινωνικο-πολιτικές ανάγκες των μεταπολεμικών κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών, ενισχύεται σε θεωρητικό επίπεδο από την οικονομική θεωρία του «ανθρώπινου κεφαλαίου», η οποία «εισδύει» δυναμικά στην εκπαιδευτική πολιτική τους κατά τη δεκαετία '50-'60. Σύμφωνα μ' αυτή, το σημαντικότερο κεφάλαιο που διαθέτουν τα κράτη απ' όλες τις γνωστές πηγές πλούτου τους είναι ο άνθρωπος, και ιδιαίτερα οι διανοητικές ικανότητές του, η κατάλληλη αξιοποίηση των οποίων αποτελεί την πιο συμφέρουσα και αποδοτική επένδυση όχι μόνο για την οικονομική τους ανάπτυξη, αλλά και γι' αυτή την ίδια την επιβίωσή τους³³.

Η ανάδειξη του παράγοντα «άνθρωπος» ως απεριόριστης δύναμης για την οικονομική πρόοδο των αναπτυσσόμενων βιομηχανικά κρατών πείθει τις πολιτικές ηγεσίες τους να «εκμεταλλευτούν» σωστά τους διανοητικούς πόρους των χωρών τους, ώστε να προσποριστούν διπλά οφέλη: κατά πρώτο, να κερδίσουν τα «ταλέντα» που η μέχρι τώρα ελιτιστική Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στερούσε από τα κράτη, μη επιτρέποντας την πρόσβαση όλων των παιδιών σ' αυτή, και κατά δεύτερο, να αντιμετωπίσουν

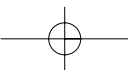

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

την αυστηρή κριτική που τους ασκούσε ο σοσιαλιστικός συνασπισμός, όσον αφορά στην εκπαιδευτική ανισότητα η οποία χαρακτήριζε τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά τους Ιδρύματα και ήταν προέκταση και αντανάκλαση της κοινωνικής, η οποία διέκρινε τις καπιταλιστικές κοινωνίες. Αυτό είχε ως συνέπεια η εκπαιδευτική πολιτική για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση να υποστεί ριζικές αλλαγές που δρομολόγησαν τη μετάβαση από την ελιτιστική πανεπιστημιακή εκπαίδευση στη μαζική και συντέλεσαν στην υλοποίηση της «*Δεύτερης Μεταμόρφωσης των Πανεπιστημίων*». Ειδοποιά γνωρίσματα της «μεταμόρφωσης» αυτής αποτελούν το άνοιγμα των πυλών των υπάρχοντων Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων σ' όλα τα ικανά παιδιά και η ίδρυση εκατοντάδων νέων σ' όλον τον κόσμο, γεγονός που επέφερε θεαματική αύξηση τόσο του φοιτητικού πληθυσμού όσο και του διδακτικού προσωπικού, κυρίως όμως η πλούσια χρηματοδότηση της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης από πολλές και διαφορετικές πηγές: κυβερνήσεις, κρατικούς φορείς και στρατό, βιομηχανίες και Φιλανθρωπικά Ιδρύματα³⁴.

Με το ριζικό αναπροσανατολισμό της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης προς την κατεύθυνση ικανοποίησης των επείγουσών αναγκών των αναπτυσσόμενων κεφαλαιοκρατικών κρατών και ανταπόκρισης στα πιεστικά οικονομικά και κοινωνικο-πολιτικά προβλήματά τους, συνεπιφέρονται βαθιές μεταβολές σ' όλα τα επίπεδα της ακαδημαϊκής ζωής, οι οποίες, προϊόντος του χρόνου, επηρεάζουν καταλυτικά το ρόλο των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, αρχής γενομένης από αυτά των Η.Π.Α.. Τα Πανεπιστήμια μετασχηματίζονται βαθμιαία, από εκπαιδευτικά ιδρύματα παραγωγής και προώθησης των ουσιαστικών για την ανάπτυξη και τη βελτίωση της κοινωνίας γνώσεων, σε κέντρα παραγωγής εργαλειακής γνώσης, κατάλληλης και απαραίτητης -συνάμα- για την ικανοποίηση των αναγκών συγκεκριμένων κέντρων εξουσίας και την προαγωγή των συμφερόντων επιχειρηματιών και βιομηχάνων. Μετατρέπονται, μ' άλλα λόγια, σε *Βιομηχανίες Γνώσεων*, σύμφωνα μ' έναν ευφυή νεολογισμό που εμφανίζεται σε παγκόσμιο επίπεδο στις αρχές της δεκαετίας του '60 και στο εξής, αφενός, χρησιμοποιείται ως έννοια-κλειδί για τα τεκταινόμενα στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση κι αφετέρου, προβάλλεται ως πανάκεια για την επίλυση όλων των προβλημάτων που ταλανίζουν τις μεταπολεμικές κοινωνίες.

Ο δραστικός μετασχηματισμός της φυσιογνωμίας των Πανεπιστημίων δε θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστο το ακαδημαϊκό έργο, το οποίο απεμπολεί σταδιακά τον παιδαγωγικό του ρόλο, αρχίζοντας να προσλαμβάνει επιχειρηματικό χαρακτήρα. Η διδασκαλία, η οποία έως τώρα αποτελούσε την ψυχή του παιδαγωγικού έργου, υποβαθμίζεται, όπως αποδεικνύει η ανάθεση αυτής κατά το μεγαλύτερο ποσοστό της σε βοηθούς

διδασκαλίας ή μεταπτυχιακούς φοιτητές, και οι ακαδημαϊκοί δάσκαλοι στρέφουν το ενδιαφέρον τους σε ερευνητικές δραστηριότητες, μεταπηδώντας στη θέση του τεχνοκράτη-επιχειρηματία υψηλού επιπέδου, κύρια μέριμνα του οποίου καθίσταται η εξασφάλιση οικονομικών πόρων για την υλοποίηση προγραμμάτων στο πλαίσιο επιχειρηματικών συμβολαίων που συνάπτει με την κυβέρνηση ή τις «βαριές» βιομηχανίες³⁵.

Η νέα ακαδημαϊκή πραγματικότητα όμως, την οποία επιχειρούν να νομιμοποιήσουν θεωρητικά εξέχοντες φιλελεύθεροι διανοούμενοι στο όνομα της κοινωνικής προσφοράς των Πανεπιστημίων προβάλλοντας ως πρόσχημα τη σύνδεση της Ανώτατης Εκπαίδευσης με την κοινωνία³⁶, δε βρίσκει καθολική αποδοχή στους πανεπιστημιακούς κύκλους. Εκείνοι οι καθηγητές που παραμένουν πιστοί στην ακαδημαϊκή τους αποστολή ανακαλύπτουν πίσω από το ιδεολογικό προκάλυμμα την προώθηση συμφερόντων συγκεκριμένων κέντρων εξουσίας και όχι την κοινωνική προσφορά, καθώς μάλιστα το νέο πνεύμα αρχίζει πλέον να εισχωρεί ανεμπόδιστα στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα όλων των αναπτυγμένων χωρών με την προκλητική επέλαση των τεχνοκρατών και τεχνοκρατούμενων συναδέλφων τους. Την αλήθεια αυτή εισπράττουν, εξάλλου, και οι πολιτικά συνειδητοποιημένοι φοιτητές, οι οποίοι βιώνουν καθημερινά στα Πανεπιστήμια την εμπορευματοποίηση της γνώσης και τη διαστρέβλωση του αυθεντικού κοινωνικού ρόλου των ακαδημαϊκών στο όνομα των θεωριών της *Αντικειμενικότητας της Έρευνας* και της *Αξιολογικής Ουδετερότητας του Επιστήμονα*, που προβάλλονται με επίταση ως σύνθημα σε κατάχρηση, προκειμένου να δοθεί προτεραιότητα στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων του κατεστημένου έναντι αυτών της κοινωνίας ως συνόλου³⁷.

Η όλη κατάσταση προσβάλλει τον ιδεαλισμό των τελευταίων και θίγει την κοινωνική ευαισθησία που διακρίνει την ηλικία τους, προκαλώντας την έντονη αντίδρασή τους. Τάσσονται αλληλέγγυοι των ακαδημαϊκών που, αγνοώντας εμπαιθείς κριτικές και αήθεις συκοφαντίες, αγωνίζονται σε πείσμα των καιρών και ενάντια στο κυρίαρχο ρεύμα να διασώσουν τον ανθρωπιστικό και κοινωνικό χαρακτήρα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και, μέσα από το μεγαλειώδες κίνημά τους της δεκαετίας του '60, διεκδικούν μαχητικά τη χειραφέτησή της από τα διάφορα κέντρα εξουσίας και την αποκατάσταση του αυθεντικού ρόλου της, απαιτώντας ρηξικέλευθες λύσεις. Αγώνας, δυστυχώς, χωρίς αποτέλεσμα³⁸. Η άδοξη κατάληξη του φοιτητικού κινήματος, που σφράγισε τη σύντομη αλλά ενδιαφέρουσα αυτή περίοδο των κοινωνικών προβληματισμών, των δραματικών αναζητήσεων και των ριζοσπαστικών αιτημάτων, ακυρώνει με τον πιο δραστικό τρόπο τις ελπίδες για ανατροπή του υπάρχοντος κοινωνικού σκηνικού

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

και καταφέρει καίριο πλήγμα, το οδυνηρότερο στη σύγχρονη ιστορία της εκπαίδευσης, στα Πανεπιστήμια ως αυτοδύναμων κέντρων ανθρωπιστικής παιδείας, επιστημονικής έρευνας και πολιτισμού. Κι αυτό, γιατί χάνεται και η τελευταία εστία αντίστασης στη νέο-φιλελεύθερη οικονομική πολιτική, η οποία, μετά από μια μακρά περίοδο μεθοδικού σχεδιασμού και συστηματικής προετοιμασίας, εισβάλλει απρόσκοπτα, πλέον, στις αναπτυγμένες χώρες ως συνοδό στοιχείο της δυναμικής επανόδου του νεοσυντηρητισμού στην κοινωνική και πολιτική ζωή τους³⁹. Στη νέα πραγματικότητα, που χαρακτηρίζεται από την επανεμφάνιση του ατομικιστικού πνεύματος στη θέση την οποία κατείχε μέχρι πρότινος η εκφρασμένη στο Κράτος Πρόνοιας κοινωνική αλληλεγγύη, το Πανεπιστήμιο αρχίζει να αντιμετωπίζεται, αποκάλυπτα πλέον, ως οργανισμός που οφείλει να συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη και ολοκλήρωση της κρατικής οντότητας και την ανάσχεση των κοινωνικών αντιδράσεων που προκαλεί η αποδόμηση του Κοινωνικού Κράτους. Γι' αυτό οφείλει να υποτάσσεται στους κανόνες της ελεύθερης αγοράς και του άκρατου ανταγωνισμού, επαναπροσδιορίζοντας ολικά τη φιλοσοφία και την πολιτική του και αποκτώντας καθαρά εργαλειακή διάσταση⁴⁰.

7. Τα Πανεπιστήμια στη μεταβιομηχανική εποχή: Παρεκκλίσεις από την αποστολή τους και διαστρεβλώσεις του ρόλου τους

Την αφετηρία του ριζικού αυτού μετασχηματισμού των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και του επαναπροσδιορισμού του ρόλου τους εντοπίζουμε στις Η.Π.Α. στις αρχές της δεκαετίας του '70 με την επανεκλογή του Νίxon στην Προεδρία της Αμερικής. Με την ανάληψη της εξουσίας από τους Ρεπουμπλικάνους, ο περιορισμός -αν όχι η εξαφάνιση- του πολιτικού ριζοσπαστισμού που ενδημεί στα Πανεπιστήμια, καθοδηγεί τη σκέψη φοιτητών κι ακαδημαϊκών δασκάλων και εκφράζεται στη δράση τους, ανάγεται σε πρώτης προτεραιότητας στόχο της νέας κυβέρνησης, η οποία, εκμεταλλεόμενη τις δυσμενείς οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στη δεδομένη ιστορική συγκυρία, επιτεταμένες κι από την πετρελαϊκή κρίση η οποία πλήττει την παγκόσμια οικονομία, προκρίνει ως αποτελεσματικότερο μέσο για την ικανοποίησή του τις περικο-

πές δαπανών και τη μείωση της οικονομικής ενίσχυσης που παρεχόταν έως τότε στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση⁴¹. Σε συνέχεια της επιλεγμένης κρατικής πολιτικής, οι Διοικήσεις των Πανεπιστημίων, χρησιμοποιώντας ως πρόφαση τις οικονομικές δυσχέρειες που προκαλεί η συρρίκνωση των κρατικών κονδυλίων, προβαίνουν αφενός σε περικοπές των παρεχόμενων μέχρι πρότινος υποτροφιών κι αμοιβών σε μεταπτυχιακούς φοιτητές για την άσκηση βοηθητικού διδακτικού ή ερευνητικού έργου, και αφετέρου στη μείωση του διδακτικού προσωπικού τους μέσω των απολύσεων ακαδημαϊκών, ακόμη κι εκείνων που έχουν κατοχυρώσει μονιμότητα. Το αξιοσημείωτο στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι, κατά έναν περιέργο τρόπο, τη μεν στέρση της οικονομικής βοήθειας υφίστανται οι πολιτικοποιημένοι και κοινωνικά ευαίσθητοποιημένοι φοιτητές με ικανότητες κριτικής αντιμετώπισης της πραγματικότητας και τάσεις ενεργούς δράσης, τις δε απολύσεις εισπράττουν οι ριζοσπάστες πανεπιστημιακοί που υπερασπίζονται την αυτοτέλεια των ιδρυμάτων τους, κατανοούν τα προβλήματα των σπουδαστών τους και συμμερίζονται τις ανησυχίες και τα αιτήματά τους⁴².

Παράλληλα με τα «εκφοβιστικά» αυτά μέτρα, τα οποία δοκιμάζουν στην ουσία τις αντοχές και τις αντιστάσεις των συνειδητοποιημένων φοιτητών και ακαδημαϊκών απέναντι στον κρατικό αυταρχισμό και τις διοικητικές αυθαιρεσίες, τα αμερικανικά Πανεπιστήμια, κρατικά κι ιδιωτικά, με το πρόσχημα των οικονομικών δυσκολιών εγκαινιάζουν δυο νέες στρατηγικές με καταλυτικές επιπτώσεις στην εκπαιδευτική, κυρίως, όμως, στην κοινωνική ζωή. Κατά πρώτον, προβαίνουν σε αύξηση των διδάκτρων τους, καταφέροντας ισχυρό πλήγμα στους οικονομικά ασθενέστερους φοιτητές, για τους οποίους η παρακολούθηση των πανεπιστημιακών σπουδών καθίσταται τις περισσότερες φορές απαγορευτική, και, κατά δεύτερον, κατευθύνουν τους πανεπιστημιακούς προς εύρεση ιδίων πόρων για την υλοποίηση των ερευνητικών προγραμμάτων τους, βάζοντας τα θεμέλια για το δραστικό αναπροσανατολισμό των αρχών και των στόχων της Ανώτατης Εκπαίδευσης και το ριζικό μετασχηματισμό των Πανεπιστημίων, που θ' αρχίσει να συντελείται από τη δεκαετία του '80 και συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας. Κι αυτό γιατί, ενώ η χρηματοδότηση των πανεπιστημιακών ερευνών από εξωπανεπιστημιακούς φορείς υπακούει, φαινομενικά, στο σκεπτικό της οικονομικής ενίσχυσης του εκπαιδευτικού ιδρύματος με την ταυτόχρονη οικονομική βελτίωση των πόρων των διδασκόντων του και την αναβάθμιση της θέσης τους στην ακαδημαϊκή κοινότητα, στην πραγματικότητα, δεσμεύει την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και το προσωπικό της στη νεοφιλελεύθερη λογική και τους υποτάσσει στα

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

ενδιαφέροντα βιομηχάνων κι επιχειρηματιών⁴³. Και μάλιστα, με τις ευλογίες των Διοικήσεων των Πανεπιστημίων, οι οποίες προς στιγμήν λύνουν το οικονομικό πρόβλημα της μειωμένης κρατικής επιχορήγησης, δρομολογούν, όμως, την ακύρωση του ρόλου της Ανώτατης Εκπαίδευσης ως μορφωτικού αγαθού και δημόσιου δικαιώματος και τη διαστρέβλωση της κοινωνικής αποστολής της⁴⁴.

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70 Πανεπιστήμια και πανεπιστημιακοί προωθούσαν τη βασική έρευνα για την παραγωγή και εφαρμογή της «νέας» γνώσης, έχοντας ως στόχους την καλύτερη επιστημονική κι αποτελεσματικότερη επαγγελματική συγκρότηση των φοιτητών τους και την προαγωγή του συλλογικού αγαθού, παρά τα συνεχή αιτήματα επιχειρηματιών και βιομηχάνων, που από χρόνια πίεζαν για την εκπόνηση ερευνών με πρακτικό περιεχόμενο και θετικό αντίκρισμα στα συμφέροντά τους. Ακόμη κι αυτά τα ερευνητικά προγράμματα τα σχετιζόμενα με το στρατό και τις πολεμικές βιομηχανίες, που πραγματοποιούνταν κατά τη διάρκεια των φοιτητικών κινητοποιήσεων (1964-1972), περιορίστηκαν δραστικά χάρη στο ριζοσπαστικό φοιτητικό δυναμισμό και κάτω από την πίεση της καθολικής φοιτητικής κατακραυγής⁴⁵. Στο δεύτερο όμως μισό της δεκαετίας του '70 κατεστάλη, ως γνωστόν, το φοιτητικό κίνημα ως έκφραση μαζικής μαχητικής αντίστασης στη σταδιακή αλλοίωση της μορφωτικής και κοινωνικής αποστολής των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων που είχε αρχίσει στα μέσα της δεκαετίας του '60. Η καταστολή αυτή αποκατέστησε την «ηρεμία» στην ακαδημαϊκή ζωή και οι πανεπιστημιακές αρχές αφέθηκαν ανενόχλητες να διαμορφώσουν το χαρακτήρα του «σύγχρονου» Πανεπιστημίου, έτσι ώστε αυτό να είναι συμβατό με τις πιεστικές ανάγκες της οικονομίας και της αγοράς και σύμφωνο με το τεχνοκρατικό πνεύμα που κυριαρχούσε στην αμερικανική κοινωνία στη δεδομένη ιστορική συγκυρία⁴⁶.

Αυτή την εργαλειακής διάστασης βαθμιαία μεταστοιχείωση των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων σε επιχειρηματικά κέντρα, πριμοδοτεί σε μεγάλο βαθμό το πράσινο φως που δίνεται από τις Διοικήσεις τους για την πραγματοποίηση χρηματοδοτούμενων από το κεφάλαιο ερευνών, γεγονός που σπεύδουν να εκμεταλλευτούν οι βιομήχανοι μπαίνοντας δυναμικά κι απρόσκοπτα πλέον στο παιχνίδι της εμπορευματοποίησης των επιστημονικών ερευνών και της εκμετάλλευσης των πορισμάτων τους προς ίδιον όφελος. Και δε μιλούμε μόνο για βιομηχανίες ταγμένες στην υπηρεσία της Εθνικής Άμυνας, οι οποίες στο κάτω-κάτω αντιμετωπίζονται με κάποια ευαισθησία, καθώς το έργο τους εξασφαλίζει ένα βαθμό συναίνεσης μέσα στην ακαδημαϊκή κοινότητα, παρ' όλες τις αντιδράσεις των

υπερασπιστών της μορφωτικής και κοινωνικής αποστολής του Πανεπιστημίου, καθηγητών και φοιτητών. Το άνοιγμα των πυλών των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων στα ιδιωτικά κονδύλια προσελκύει βιομηχανίες παραγωγής πάσης φύσεως προϊόντων, ηλεκτρονικών, χημικών, φαρμάκων και, ιδιαίτερα, βιοτεχνολογίας, που αναδεικνύονται στους σημαντικότερους χρηματοδότες πανεπιστημιακών ερευνητικών προγραμμάτων, συντείνοντας στη θεαματικότερη άνθηση των εμπειρικών ερευνών που γνώρισε μέχρι τις μέρες μας η ανθρωπότητα. Αυτή η άνθηση θα σηματοδοτήσει την *Τρίτη Μεταμόρφωση των Πανεπιστημίων*, με την ενεργή συμμετοχή ακαδημαϊκών πρόθυμων να θέσουν, με το αζημίωτο εννοείται, τις επιστημονικές γνώσεις τους, θεωρητικές κι εφαρμοσμένες, στην υπηρεσία οικονομικών και πολιτικών κύκλων⁴⁷.

Οι έρευνες οι οποίες πραγματοποιούνται από τα μέσα της δεκαετίας του '70 στα αμερικανικά Πανεπιστήμια, διαφοροποιούνται σαφώς από εκείνες των προηγούμενων ετών, όχι μόνον ως προς το περιεχόμενο και τους στόχους τους αλλά και –κυρίως– ως προς τα πλαίσια εφαρμογής και χρήσης των πορισμάτων τους. Το αντικείμενό τους προσδιορίζεται από πρακτικής φύσεως αναμενόμενα αποτελέσματα, οι στόχοι τους καθορίζονται αποκλειστικά από την κυβέρνηση και τις χρηματοδοτούσες επιχειρήσεις ερήμην των ερευνητών και σε διάσταση με τα επιστημονικά ενδιαφέροντα και, το χειρότερο, τα πορίσματά τους συνιστούν ιδιοκτησία του χρηματοδότη φορέα, στη διακριτική ευχέρεια του οποίου επαφίεται η δημοσιοποίηση και η κοινοποίησή τους στην ακαδημαϊκή κοινότητα και, κατ'έπекταση, στην ίδια την κοινωνία. Όσο για την εφαρμογή κι αξιοποίησή τους, αυτές αποτελούν μοναδικό δικαίωμα της χορηγού επιχείρησης ή, στην καλύτερη περίπτωση, συνδικαίωμα αυτής, του πανεπιστημιακού ιδρύματος που αναλαμβάνει την πραγματοποίησή των ερευνών και των πανεπιστημιακών ερευνητών που τις υλοποιούν⁴⁸.

Τα νέα αυτά δεδομένα, πρωτόγνωρα στην πανεπιστημιακή ζωή και παντελώς «ξένα» στα έως τότε ακαδημαϊκά ήθη, ανατρέπουν τους μέχρι τώρα υφιστάμενους κανόνες λειτουργίας των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, δημιουργούν ρωγμές στη σχέση τους με την ευρύτερη κοινωνία και θεμελιώνουν μια νέα σχέση, συνεταιρικής μορφής, με τη βιομηχανία και τις επιχειρήσεις με όλα τα συναφή αρνητικά επακόλουθά της στο μορφωτικό ρόλο και την κοινωνική αποστολή του Πανεπιστημίου. Ενδεικτικό στοιχείο των ανατροπών που σηματοδοτεί σε επίπεδο εκπαιδευτικής κουλτούρας, παιδαγωγικών αρχών, ηθικής τάξης και κοινωνικής πραγματικότητας η εγκαθίδρυση της συγκεκριμένης στενής επιχειρηματικής σχέσης τους, συνιστά η κυνική αντίληψη και νεοφιλελεύθερης

λογικής απόφαση της συντηρητικής κυβέρνησης του Reagan, που θεσμοθετήθηκε με το νόμο Bayh-Dole του 1983, και σύμφωνα με την οποία παρέχεται στα Πανεπιστήμια η δυνατότητα να πωλούν σε ιδιωτικές επιχειρήσεις τα δικαιώματα εμπορικής χρήσης ευρεσιτεχνιών-προϊόντων δημόσια χρηματοδοτούμενων ερευνητικών προγραμμάτων⁴⁹. Με τη συγκεκριμένη, θεσμικά νομιμοποιημένη απόφαση, Κυβέρνηση, Βιομηχανίες και Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα συνδέονται, πλέον, σε μια αρραγή σχέση «τριπλής έλικας», που αντανακλά αλλά και επιτείνει τη σταδιακή αποδόμηση του Κράτους Πρόνοιας, μιας κατάκτησης των λαών που επιτεύχθηκε με μεγάλους αγώνες και πολλές θυσίες, αφού εκχωρεί χωρίς ενδοιασμούς στο ιδιωτικό κεφάλαιο και τους πιστούς πανεπιστημιακούς υπηρέτες του ακόμη και τον εθνικό πνευματικό πλούτο στο όνομα της κυρίαρχης νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας και στο βωμό της αναπτυξιακής κρατικής πολιτικής⁵⁰.

Διο δεκαετίες μετά, το Πανεπιστήμιο, έχοντας προσαρμοστεί στις πραγματιστικές κι ωφελιμοκρατικές τάσεις των σύγχρονων αστικών κοινωνιών αλλά και υποταχθεί στο τεχνοκρατικό πνεύμα της εποχής, που υπαγορεύεται από τις αρχές του επιστημονικού ορθολογισμού, της πολιτικής αναγκαιότητας και της βιομηχανικής αποτελεσματικότητας, έχει απολέσει οριστικά τα γνωρίσματα του ανεξάρτητου εκπαιδευτικού ιδρύματος, που είναι ταγμένο στην αναζήτηση της αλήθειας, τη διάπλαση του ενεργού δημοκρατικού πολίτη και την πρόοδο και βελτίωση της κοινωνίας, σύμφωνα με τις αρχές και τα ιδεώδη του Διαφωτισμού. Αντ' αυτού, έχει προσλάβει το χαρακτήρα ενός οργανισμού δημόσιου συμφέροντος, εμπλεκόμενου, εκ των πραγμάτων, σε κρατικά ζητήματα, που τα διαχειρίζονται σε κεντρικό επίπεδο και μόνο, και έχει μεταβληθεί, αναντίρρητα, σε επιχειρηματικό κέντρο πλήρως ενσωματωμένο στο κοινωνικό σύστημα, ολοκληρωτικά υποταγμένο στα κέντρα εξουσίας του και ευλαβικά αφοσιωμένο στα οικονομικά και κοινωνικά προνόμια. Στο πλαίσιο του νέου ρόλου του, το Πανεπιστήμιο έχει υπαγάγει ολοκληρωτικά την επιστήμη στο κεφάλαιο, προωθώντας τη στενή εξειδίκευση των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας και συνδέοντας άμεσα την επιστημονική έρευνα με την κρατική πολιτική και την παραγωγική διαδικασία⁵¹. Τα αποτελέσματα της νέας πανεπιστημιακής πραγματικότητας, η οποία διακρίνεται για την εμπορευματοποίηση της γνώσης και τη θεοποίηση της εργαλειακής έρευνας, είναι ευδιάκριτα τόσο στην ποιότητα των σπουδών που παρέχονται στα ακαδημαϊκά ιδρύματα όσο και στη νέα κουλτούρα που διαμορφώνεται σε επίπεδο πανεπιστημιακής ζωής και ακαδημαϊκού έθους. Ο φετιχισμός των εμπειρικών ερευνών αλλά και τα σύμφυτα μ' αυτόν οι

κονομικό και κοινωνικό δέλεαρ δεν επηρεάζουν μόνον τους ακαδημαϊκούς των θετικών επιστημονικών κλάδων αλλά κι ένα μεγάλο τμήμα συναδέλφων τους των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, οι οποίοι παρασύρονται από τη γοητεία των ερευνητικών μεθόδων των Φυσικών Επιστημών και την ψευδαίσθηση της επιστημονικότητας των «αντικειμενικών» μετρήσεων και της «αξιολογικής ουδετερότητας» που αυτές συνεπάγονται. Άμεση συνέπεια των παραπάνω είναι η μετάθεση του ενδιαφέροντός τους από τη ζωή των ανθρώπων –ως ατόμων και κοινωνικών όντων– και τα προβλήματά τους, στην κατάθεση προτάσεων για την εκπόνηση χρηματοδοτούμενων ερευνητικών προγραμμάτων συζητήσιμης επιστημονικής αξίας και αμφιβόλου κοινωνικής προσφοράς, που αποβαίνει σε βάρος της σπουδής και της διδασκαλίας των γνωστικών περιοχών τους, οι οποίες στο παρελθόν υπηρετούσαν πρωταρχικά τη διανοητική καλλιέργεια, την ολόπλευρη ανάπτυξη, την ηθική χειραφέτηση και την κοινωνική αυτοπραγμάτωση των φοιτητών⁵².

8. Διαπιστώσεις

Σήμερα, στην αυγή του 21ου αιώνα, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι βιώνουμε τη μεταστροφή του χαρακτήρα του Πανεπιστημίου. Κάποτε ήταν εκπαιδευτικό ίδρυμα αφιερωμένο αποκλειστικά στην παροχή παιδείας και στην παραγωγή και τη διάχυση της επιστημονικής γνώσης, που συνδέεται με υπαρκτά κοινωνικά προβλήματα και είναι ταγμένη στην προαγωγή της ζωής του κοινωνικού συνόλου, στη βάση μιας ανώτερης ηθικής εδρασμένης σε μια αυθεντική δημοκρατική παράδοση. Το Πανεπιστήμιο όμως του σήμερα είναι ένας τεχνοκρατικός οργανισμός ποικιλότροπα συνδεδεμένος, στο όνομα των πιεστικών οικονομικών και πολιτικών αναγκών των σύγχρονων παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών, με εθνικούς και υπερεθνικούς οικονομικούς και πολιτικούς μηχανισμούς, την ιδιωτική πρωτοβουλία και το εταιρικό κεφάλαιο⁵³. Δεν το αποδεικνύουν μόνον οι νεοεισαγμένες πρακτικές οργάνωσης και λειτουργίας του, ο ποιοτικός μετασχηματισμός τον οποίο έχει υποστεί η παρεχόμενη απ' αυτό γνώση ή ο εμφανής αναπροσανατολισμός του προς την κατεύθυνση του ατομοκεντρικού ανταγωνισμού, της επαγγελματικής αποδοτικότητας και της παραγωγικής αποτελεσματικότητας. Είναι, επιπλέον, ο ριζικός αναπροσδιορισμός του ρόλου των διδασκόντων του, ένας μεγάλος αριθ-

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

μός των οποίων αναλαμβάνει θέσεις ευθύνης σε βιομηχανίες, χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, υπουργεία και άλλα κέντρα εξουσίας. Με αυτόν τον τρόπο μεταφέρουν τις κυρίως δραστηριότητές τους εκτός του ακαδημαϊκού ιδρύματος, την εργασία τους στο οποίο αντιμετωπίζουν ως πάρεργο ή χρησιμοποιούν ως εφιαλτήριο για την οικονομική και κοινωνική προώθησή τους. Θέτουν έτσι συνειδητά τις γνώσεις και τις ικανότητές τους στην υπηρεσία του κατεστημένου⁵⁴. Οι πρακτικές αυτές συντείνουν στην υιοθέτηση μιας νοοτροπίας κι ενός τρόπου ζωής που διαστρεβλώνουν την επαγγελματική τους ταυτότητα, αλλοιώνουν το ακαδημαϊκό τους ήθος και αναιρούν τον κοινωνικό τους ρόλο. Παράλληλα, συντελούν στη διάσπαση της συνοχής του πανεπιστημιακού σώματος και επιφέρουν τη διαταραχή της απαραίτητης για την ποιοτική αναβάθμιση της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης συναίνεσης, διαφοροποιώντας τους δραστικά από τους υπόλοιπους συναδέλφους τους, που έχουν ως αποκλειστική απασχόληση το έργο τους στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και πρωταρχική μέριμνά τους την προαγωγή της μορφωτικής και κοινωνικής αποστολής τους. Ταυτόχρονα, υλοποιούν και δικαιώνουν την «προφητεία» του Alvin Gouldner, που εδώ και πενήντα χρόνια προέβλεψε τη διάσπαση του ακαδημαϊκού σώματος σε πανεπιστημιακούς «τοποκεντρικούς» (Locals) και «κοσμοπολίτες» (Cosmopolitans), με απόλυτη διάσταση απόψεων και ιδεολογίας και σαφώς διακριτό ρόλο⁵⁵.

Οι δυο αυτές κατηγορίες Πανεπιστημιακών δασκάλων όχι μόνον έχουν υπόσταση στις μέρες μας αλλά και στεγανή θέση στην πανεπιστημιακή ιεραρχία. Οι «κοσμοπολίτες» ακαδημαϊκοί έχουν υιοθετήσει την εργαλειακή λογική του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, στη βάση της οποίας το διδακτικό τους έργο, που δεοντολογικά έπρεπε να είναι η πρωτεύουσα επαγγελματική υποχρέωσή τους, έχει μεταβληθεί σε δευτερεύουσα απασχόληση. Η εκτροπή αυτή, αντί να στηλιτεύεται ως ξένη προς την αποστολή του ακαδημαϊκού δασκάλου, τυγχάνει δυστυχώς επιστημονικής και κοινωνικής αναγνώρισης από την εξουσία και τα Μ.Μ.Ε. και οι «κοσμοπολίτες» ακαδημαϊκοί προβάλλονται ως πρότυπα προς μίμηση. Αντίθετα, οι «τοποκεντρικοί» δάσκαλοι, που αφιερώνονται αποκλειστικά στο επιστημονικό και διδακτικό τους έργο και επιμένουν στο να βλέπουν το ρόλο του Πανεπιστημίου ως κοινότητας μάθησης και κέντρου έρευνας για την κατανόηση του κόσμου και της βελτίωσης της ανθρώπινης ζωής, που επιμένουν δηλαδή να θεωρούν το Πανεπιστήμιο ως κοιτίδα πολιτισμού, όχι μόνο δεν επιβραβεύονται, αλλά αντιμετωπίζονται με εφεκτική ανεκτικότητα και συγκρατημένη επιείκεια.

Σημειώσεις

1. Στην πρωτοπόρα εργασία του Logan Willson, *The Academic Man*, New York, Oxford University Press, 1942, που για χρόνια αποτελούσε το κλειδί για τη μελέτη του ακαδημαϊκού επαγγέλματος, προστίθενται σταδιακά κατά την επόμενη εικοσαετία, εμπλουτίζοντας το πεδίο, οι επόμενες: David Riesman, *Constraint and Variety in American Education*, Lincoln, University of Nebraska Press, 1956 (ειδικά οι σελίδες 5-40), Theodore Caplow & Reece Mc Gee, *The Academic Marketplace* New York, Basic Books, 1958, Joseph Ben David & Awraham Zloczower, "The idea of the University and the Academic Marketplace", *European Journal of Sociology*, τ. 2, 1961, σσ. 303-314, Των Ίδιων, "Universities and Academic Systems in Modern Societies", *European Journal of Sociology*, τ. 3, 1962, σσ. 45-84 και Robert Knapp, "Changing Functions of the College Professor" στο Nevitt Sanford (ed.) *The American College: A Psychological and Social Interpretation of the Higher Learning*, New York, John Wiley & Sons, 1962, σσ. 290-312.

2. Για το φοιτητικό κίνημα της εποχής, τις συνιστώσες και τη δυναμική του βλ. ενδεικτικά τις παρακάτω μελέτες: Seymour M. Lipset (ed.) *Student Politics*, New York, Basic Books, 1967, Seymour M. Lipset & Philip G. Altbach (eds) *Student in Revolt*, Boston, Beacon Press, 1969, Daniel Bell & Irving Kristol (eds) *Confrontation: The Student Rebellion and the Universities*, New York, Basic Books, 1968, Alexander Cockburn & Robin Blackburn (eds) *Student Power*, Harmondsworth, Penquin, 1969 και Christopher Driver, *The Exploding University*, Indianapolis, The Bobbs-Merrill, 1971.

3. βλ. A. H. Halsey and M. A. Trow, *The British Academics*, London, Faber & Faber, 1971, Charles H. Anderson & John D. Murray (ed.) *The Professors: Work and Life-Styles among Academicians*, Cambridge Mass., Schenkman Co, 1971, Everett C. Ladd Jr. & Seymour M. Lipset *The Divided Academy: Professors and Politics*, New York, W.W. Norton & Co, 1976, Philip G. Altbach (ed.) *Academic Profession*, New York, Praeger, 1977, Martin J. Finkelstein, *The American Academic Profession*, Columbus, Ohio State University Press, 1984, Burton R. Clark (ed.) *The Academic Profession: National, Disciplinary and Institutional Settings*, Berkeley, University of California Press, 1987 και Philip G. Altbach & Martin G. Finkelstein (eds), *The Academic Profession: The Professoriate in Crisis*, New York, Garland Publishing, 1997.

4. βλ. Robert L. Benson & Giles Constable (eds) *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*, Cambridge Mass., Harvard University Press, 1982.

5. Σπ. Ράσης, *Τα Πανεπιστήμια Χθες και Σήμερα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2004, σσ. 58-64.

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

6. Eugene F. Rice Jr. *The Foundations of Early Modern Europe*, New York, W.W. Norton & Co, 1970, σσ. 93-105 και Donald J. Wilcox, *In Search of God and Self: Renaissance and Reformation Thought*, Boston, Houghton Mifflin Co, 1975, σσ. 11-29.

7. Για το κίνημα του Ανθρωπισμού βλ. Roberto Weiss, *The Renaissance Discovery of Classical Antiquity*, Oxford, Basic Blackwell, 1969 και Paul Oscar Kristeller, "The Humanist Movement" στο βιβλίο του, *Renaissance Thought*, New York, Harper & Row, 1961, σσ. 3-23.

8. Βλ. Anthony Grafton & Lisa Jardine, *From Humanism to the Humanities*, London, Duckworth, 1986, σσ. 58-82.

9. Την επαγγελματική διάσταση της παρεχόμενης από τα μεσαιωνικά Πανεπιστήμια γνώσης βλέπουμε με ενάργεια στη μελέτη του Hasting Rashdall, *The Universities of Europe in the Middle Ages*, Oxford, Oxford University Press, 1936, τ. II, σσ. 707-713.

10. Σπ. Ράσης, ό.π. σσ. 83-86.

11. Σπ. Ράσης, ό.π. σσ. 93-107.

12. Βλ. John Gascoigne, "The University and the Enlightenment" στο βιβλίο του, *Science, Politics and Universities in Europe 1600-1800*, Albeschot, Ashgate, 1998 και W. B. Brockliss, *French Higher Education in Seventeenth and Eighteenth Centuries: A Cultural History*, Oxford, Oxford University Press, 1987.

13. Charles Mc Clelland, *State, Society and University in Germany 1700-1914*, Cambridge, Cambridge University Press, 1980, σσ. 101-122.

14. Βλ. Herman Rohrs, "The classical idea of the University: Its Origins and Significance as conceived by Humboldt" Herman Rohrs (ed.) *Tradition and Reform of the University under an International Perspective Frankfurt*, Verlag Peter Lang, 1987, σσ. 13-28 και Charles Mc Clelland, ό.π. σσ. 122-132.

15. Οι παιδαγωγικές ιδέες του Humboldt σχετικά με την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, εκτίθενται λεπτομερώς στην εργασία του, "On the relative merits of Higher Institutions of Learning", η οποία περιλαμβάνεται στην ανθολογία του έργου του, *W. Von Humboldt, Humanist without Portfolio*, Detroit, Wayne State University Press, 1963, σσ. 132-140. Για το μεγάλο αυτό διανοητή και παιδαγωγό βλ. επίσης, Laetitia Boehm "Wilhelm Von Humboldt (1367-1835) and the University: Idea and Implementation" *C.P.E.-Information*, 62, 1983, σσ. 89-101 και Ιωάννης Πυργιωτάκης, «Το Πανεπιστήμιο των αξιών: Η πρόταση και η κληρονομιά του Wilhelm Von Humboldt και η θέση της στο σύγχρονο κόσμο», *Επιστήμη και Κοινωνία*, 13, 2004, σσ. 1-16.

16. Βλ. Joseph Ben David, *The Scientist's Role in Society: A Comparative Study*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1971, σσ. 116-7 και Carl Jasper, *The Idea of the University*, London, Peter Owen, 1960, σσ. 54-61.

17. *W. Von Humboldt*, ... ό.π. σ. 133.
18. Charles Mc Clelland, ... ό.π. σσ. 122-132.
19. Edward Shils & John Roberts, "The Diffusion of European Model Outside Europe" στο Walter Ruegg ed.) *A History of the University in Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, τ. III, σσ. 163-177, W. H. G. Armytage, *The German Influence on English Education*, London, Routledge and Kegan Paul, 1969, σσ. 26-47 και Joseph Ben David, *Centers of Learning*, New Brunswick, Transaction, 2002, σσ. 19-24.
20. Σπ. Ράσης, ό.π. σσ. 162 και 209.
21. W. H. G. Armytage, *Civic Universities: Aspects of a British Tradition*, London, Ernest Benn, 1955, σσ. 219-242 και David R. Jones, *The Origins of Civic Universities*, London, Routledge, 1988.
22. Βλ. Σπ. Ράσης, ό.π. σσ. 171-193.
23. Βλ. Matti Klinge, "Teachers" στο Walter Ruegg (ed.) *A History of the University ...*, τ. III, ό.π. σσ. 123-160 και Burton R. Clark (ed.) *The Academic Profession ...*, ό.π.
24. Roger L. Geiger, *To Advance Knowledge: The Growth of American Research Universities 1900-1940*, New York, Oxford University Press, 1986, σσ. 21-33.
25. Βλ. Wolfgang J. Mommsen, "The Academic Profession in the Federal Republic of Germany στο Burton R. Clark (ed.) *The Academic Profession ...*, ό.π. σσ. 60-4, Max Weber, *On Universities: The Power of the State and the Dignity of the Academic Calling in Imperial Germany*, Chicago, The University of Chicago Press, 1974 και Walter P. Metzger, "The German Contribution to the American Theory of Academic Freedom", *American Association of University Professors*, Bulletin 41, 1955, σσ. 214-230.
26. Για την ακαδημαϊκή ελευθερία στα αμερικανικά Πανεπιστήμια του τέλους του 19ου αιώνα, βλ. Walter P. Metzger, *Academic Freedom in the Age of University*, New York, Columbia University Press, 1955, σσ. 109-133 και Clarence Karier, *Shaping the American Educational State: 1900 to the Present*, New York, The Free Press, 1975, σσ. 11-47.
27. Για τη συγκρότηση της «Αμερικανικής Ένωσης Πανεπιστημιακών Καθηγητών» και τους στόχους της, πλήρως κατατοπιστική είναι η ομιλία του πρώτου προέδρου της, του John Dewey, με την οποία εγκαίνιασε και τυπικά την ίδρυση του συνδικαλιστικού αυτού οργάνου κηρύσσοντας την επίσημη έναρξη της λειτουργίας του. Η ομιλία αυτή περιλαμβάνεται στο πρώτο επιστημονικό τεύχος της Ένωσης. Βλ. John Dewey, "Annual Address of the President", *The American Association of University Professors*, Bulletin 1, 1915, σσ. 9-19 και John Dewey & Arthur O. Lovejoy, "General Declaration of Principles, ό.π. σσ. 20-43.

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

28. Harold Perkin, *The History of the Association of University Teachers*, New York, Augustus M. Kelley, 1969.

29. Report of Committee on Academic Freedom in Wartime, *The American Association of University Professors Bulletin*, IV, 1918, σσ. 29-47 και Carol S. Gruber, *Mars and Minerva: World War I and the uses of the Higher Learning in America*, Baton Rouge, Louisiana State University, 1975.

30. Βλ. την πρώτη εμπειριστατωμένη κριτική του εξαιρέτου Αμερικανού Κοινωνιολόγου Veblen για τα αμερικανικά Πανεπιστήμια, όπως διαμορφώνονται αυτά από τη στιγμή που αρχίζει να εδραιώνεται -τη ανοχή ή, ακόμη χειρότερα, τη συμμετοχή των πανεπιστημιακών- η σχέση τους με το βιομηχανικό κατεστημένο και τα επιχειρηματικά συμφέροντα τα οποία εισδύουν στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Thorstein Veblen, *The Higher Learning in America: A Memorandum on the Conduct of Universities by Business Men*, New York, Hill and Wang, 1968 (α' έκδ. 1918).

31. Βλ. Roger L. Geiger, *Research and Relevant Knowledge*, New York, Oxford University Press, 1993, σσ. 3-13.

32. Αυτή τη διάσταση της επιστημονικής γνώσης πραγματεύονται η Alice Kimball Smith, *A Peril and a Hope: The Scientists Movement in America 1945-1947*, Chicago, The University of Chicago Press, 1965 και ο Robert Jungk, *Brighter than a Thousand Suns: A Personal History of the Atomic Scientists*, New York, Harcourt Brace, 1958

33. Theodore Schultz, "Investment in Human Capital", *American Economic Review*, 51, 1961, σσ. 1-17 και Theodore Schultz, *Η Οικονομική Αξία της Εκπαίδευσης*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1972.

34. Σπ. Ράσης, ό.π. σσ. 362-370.

35. Βλ. James Ridgeway, *The Closed Corporation: American Universities in Crisis*, New York, Random House, 1968.

36. Clark Kerr, *The Uses of the University*, New York, Harper & Row, 1973 (α' έκδ. 1963) και James A. Perkins, *The University in Transition*, Princeton, University Press, 1966.

37. Στην κατάσταση αυτή αντιδρούν με το έργο τους όχι μόνο ριζοσπάστες κοινωνικοί επιστήμονες, όπως οι Mitchell Cohen & Dennis Hale (eds) *The New Student Left*, Boston, Beacon Press, 1967, σσ. 215-289 και Michael V. Miller & Susan Gilmore (eds) *Revolution at Berkeley: The Crisis in American Education*, New York, Dell Publishing, 1965 αλλά, ακόμη, κι ο συντηρητικός κοινωνικός στοχαστής, Robert A. Nisbet, *The Degradation of the American Dogma*, New York, Basic Books, 1971, σσ. 71-111.

38. Immanuel Wallerstein & Paul Starr (eds) *The University Crisis Reader: Confrontation and Counterattack*, τ. Α' και *The University Crisis Reader: The Li-*

beral University Under Attack, τ. Β', New York, Vintage Books, 1971.

39. Τη συντηρητική αντεπίθεση των οργανωμένων βιομηχανικών κοινωνιών βιώνουμε ως καθημερινή πρακτική όλοι μας. Στην προκειμένη περίπτωση, αναφερόμαστε στην προσπάθεια των Η.Π.Α., του Καναδά, της Μ. Βρετανίας, της Γαλλίας, της Δ. Γερμανίας, της Ιταλίας και της Ιαπωνίας να ελέγξουν την κοινωνική εξέλιξη μετά την κρίση του 1968. Βλ. Michael J. Crozier, Samuel P. Huntington, Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*, New York, New York University Press, 1975, Keith Dixon, *Οι Ευαγγελιστές της Αγοράς*, Αθήνα, Πατάκης, 2000 και Γιάννης Βούλγαρης, *Φιλελευθερισμός, Συντηρητισμός, Κοινωνικό Κράτος 1973-1990*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1994.

40. Βλ. Sheila Slaughter, *The Higher Learning and the High Technology*, Albany, State University of New York Press, 1990 και Eric Ashby, *Adapting Universities to a Technological Society*, San Francisco, Jossey-Bass, 1974.

41. W. Lee Hansen & Jacob O. Stampen "Economics and Financing of Higher Education: The Tension Between Quality and Equity" στο Philip G. Albach, Robert O. Berdahl, Patricia Gumpert, *Higher Education in American Society*, Amherst, Prometheus Books, 1994, σσ. 106-108.

42. Βλ. Walter P. Metzger, "The American Academic Profession in 'Hard Times'", *Daedalus*, 104, Winter 1975, σσ. 27-30 και Committee A' "Academic Freedom and Tenure: City University of New York: Mass Dismissals under Financial Exigency", *American Association of University Professors Bulletin*, 63, 1977, σσ. 237-260. Ειδικά για τη συντονισμένη επίθεση των νεοσυντηρητικών εναντίον των μαχητικών προοδευτικών πανεπιστημιακών, βλ. τη μελέτη του Roger Kimball, *Tenured Radicals: How Politic Has Corrupted Our Higher Education*, New York, Harper Collins, 1990.

43. Βλ. Sheila Slaughter & Larry L. Leslie, *Academic Capitalism: Politics, Policies and the Entrepreneurial University*, Baltimore, The John Hopkins University Press, 1997 και Σταύρος Δ. Μαυρουδέας, *Οι τρεις εποχές του Πανεπιστημίου: Το Πανεπιστήμιο στον Καπιταλισμό*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005, σσ. 101-178.

44. Βλ. Marjorie Reeves, *The Crisis in Higher Education*, Milton Keynes, SRHE/Open University Press, 1988, Michael Berube & Cary Nelson (eds) *Higher Education Under Fire: Politics, Economics and the Crisis of the Humanities*, London, Routledge, 1995 και Ronald Barnett, *Higher Education: A Critical Business*, Buckingham, SRHE/Open University Press, 1997.

45. Για το συγκεκριμένο θέμα βλ. John T. Wilson, *Academic Science, Higher Education and the Federal Government 1950-1983*, Chicago, The University of Chicago Press, 1983, David Dickson, *The New Politics of Science*, Chicago, The

Το ακαδημαϊκό επάγγελμα: Από τη λογιουσύνη στην εμπορευματοποίηση της γνώσης

University of Chicago Press, 1984, σσ. 56-106, αλλά και μια παλιότερη εργασία, σύγχρονη των γεγονότων Daniel S. Greenberg, *The Politics of Pure Science*, New York, New American Library, 1967, σσ. 266-293.

46. Βλ. Robert M. Rosenzweig & Barbara Turlington, *The Research Universities & Their Patrons*, Berkeley, University of California Press, 1982, Derek Bok, *Beyond the Ivory Tower: Social Responsibilities of the Modern University*, Cambridge Mass, Harvard University Press, 1982, σσ. 136-194 και Barbara J. Culliton, "Pajaro Dunes: The Search of Consensus", *Science*, v. 216, 9 April 1982, σσ. 155-158.

47. Βλ. Bernard D. Reams Jr., *University-Industry Research Partnerships*, Westport, Greenwood Press, 1986, σσ. 3-45, Henry Etzkowitz, "Entrepreneurial Science in the Academy: A Case of the Transformation of Norms", *Social Problems*, v. 31, 1989, σσ. 14-29 και Barbara J. Culliton, "The Academic-Industrial Complex", *Science*, v. 216, May 28, 1982, σσ. 960-2.

48. Bernard D. Reams Jr., ό.π. σσ. 47-103.

49. Βλ. Sheila Slaughter & Larry L. Leslie, *Academic Capitalism:...*, ό.π. σσ. 45-7.

50. Βλ. Henry Etzkowitz & Loet Leyderdorff (eds) *Universities and Global Knowledge Economy: A Triple Helix of University-Government Relations*, London, Continuum, 1997.

51. Βλ. Κώστας Μ. Σταμάτης, *Η Αβέβαιη Κοινωνία της Γνώσης*, Αθήνα, Σαββάλας, 2005, σσ. 205-228 και Ronald Barnett, *Realizing the University in a Age of Supercomplexity*, Birmingham, SRHE/Open University Press, 2000, σσ. 84-110.

52. Βλ. Alvin Kernan (ed.), *What's Happened to the Humanities?*, Princeton, Princeton University Press, 1997, Σπ. Ράσης, *Η Ανθρωπιστική Παιδεία στη σύγχρονη Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο, 2007, σσ. 130-3 και Bill Readings, *The University in Ruins*, Cambridge Mass., Harvard University Press, 1996.

53. Βλ. Anthony Smith & Frank Webster (eds) *The Postmodern University: Contested Visions of Higher Education in Society*, Buckingham, SRHE/Open University Press, 1997 και Peter Scott (ed.), *The Globalization of Higher Education*, SRHE/Open University Press, 1998.

54. Βλ. Ricard Stankiewicz, *Academics and Entrepreneurs: Developing University-Industry Relations*, New York, St. Martins, 1987.

55. Alvin W. Gouldner "Cosmopolitans and Locals: Toward an Analysis of Latent Social Roles", *Administrative Science Quarterly*, v. 1, 1957, σσ. 281-306 και v. 2, 1958, σσ. 444-479.